

مختصات یابی از تصویر مطلوب حکمرانی زمینه‌ساز ظهور

حسین ظفری *

علی اصغر پورعزت **

محمد مهدی ذوالفقار زاده ***

محمد هادی همایون ****

دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۰۳/۰۲

پذیرش نهایی: ۱۳۹۶/۱۰/۳۰

چکیده

استنباط‌های عقلی و استنتاج از آیات و روایات نشان می‌دهد که جهان هدف‌مند است و کلان‌روند تاریخ به سمت صلاح، کمال و آینده‌ای روشن در حال حرکت است. از دید تعلیم شیعی، این حرکت به سمت استقرار شهر عدل آرمانی مهدوی است و فرجام تاریخ را رقم خواهد زد. لکن جامعه آرمانی مهدوی و حیات طیبه، به خودی خود محقق نخواهد شد و نیازمند زمینه‌سازی است. در این راستا ایجاد یک حکمرانی و نظام حاکمیتی مطلوب می‌تواند به‌عنوان یکی از مهمترین عوامل زمینه‌سازی به شمار آید؛ چرا که نقش الگویی حاکمان و نوع تاثیر نظام حکمرانی، می‌تواند شکل‌گیری جامعه زمینه‌ساز ظهور را تسریع یا به تاخیر بیندازد. سؤال مهم و اساسی پیش روی این تحقیق، این است که حکمرانی مطلوب آستانه ظهور چه ویژگی‌هایی دارد. از آنجا که مفهوم حکمرانی دارای معنایی بسیط و گسترده است، لازم بود تا در ابتدا مفاهیم و اجزای آن استخراج، و به صورت الگو ارائه شود. در این راستا با استفاده از شیوه فراترکیب، مقالات و کتابهای مرتبط با موضوع این تحقیق مورد بررسی قرار گرفت و مفاهیم حکمرانی زمینه‌ساز استخراج و شناسه‌گذاری شد؛ سپس، این مفاهیم در الگوی تصویرپردازی زمینه‌ساز ظهور، جایابی، و با استفاده از آیات و روایات، تصویر حکمرانی زمینه‌ساز، ترسیم گردید. شایان ذکر است که الگوی تصویرپردازی زمینه‌ساز ظهور در جلسات و نشست‌های خبرگی مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: تصویرپردازی، حکمرانی مطلوب، حکومت حق‌مدار، آینده‌پژوهی، آستانه ظهور.

این مقاله مستخرج از پایان‌نامه دکتری حسین ظفری در دانشگاه تهران است.

* نویسنده مسئول: حسین ظفری، دانش‌آموخته دکتری آینده‌پژوهی دانشگاه تهران و عضو هیات علمی

hoszaari@ut.ac.ir

دانشگاه جامع امام حسین(ع)

pourezat@ut.ac.ir

** استاد مدیریت دولتی دانشگاه تهران

*** استادیار آینده‌پژوهی دانشکده مدیریت دانشگاه تهران

**** دانشیار فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق(ع)

مقدمه

بشر همواره به دنبال این بوده است تا از گذر شناخت مقصد و هدف نهایی خویش، راه و مسیر و آینده خود را معین کند و لذا همواره به دنبال آرمانشهر خود زمان را طی کرده است؛ از افلاطون حکیم یونانی در کتاب «جمهوری» تا عصر درخشش تمدن اسلامی با «اندیشه‌های اهل مدینه فاضله» فارابی و نیز «یوتوپیا» از تامس مور، «آتلاتیس جدید» از بیکن، «شهر خدا» از آگوستین و «شهر خورشید» از توماسو کامپانلا (احمدی نجف آبادی، ۱۳۹۰). از سوی دیگر، هدف اصلی آینده‌پژوهی، ساختن آینده‌ای بهتر برای جوامع است. آنها به دنبال این هستند که ارزشها را جامعه عمل ببوشانند و موجب بهبود زندگی بشر شوند. برخی بر این باورند که آینده بهتر به معنای ارتقای رفاه عمومی است، برخی دیگر نیز علاوه بر این موضوع، ارتقای تمام آنچه را سبب ایجاد رفاه بشری است، آینده بهتر می‌دانند. بنابراین در سطح کلی، هدف اصلی آینده پژوه ساختن محل مناسبی برای زندگی بشر و ایجاد ظرفیتهای مادی و معنوی بشر (حیات طیبه) برای زندگی در این دنیاست. البته ممکن است همین هدف برای دیگر مشاغل و حرفه‌ها نیز صدق کند. در عین حال سهم متمایز آینده‌پژوهان، تفکر آینده‌نگر است؛ بدین معنا که آنها به صورتی ساختارمند در صدد کشف و ساخت آینده‌های بدیل (اعم از آینده ممکن، محتمل و مطلوب) هستند. همین امر، فکر کلیدی مورد تأکید بسیاری از آینده‌پژوهان همچون آمارا^۱ (۱۹۸۱a، ۱۹۸۱b)، مارکلی^۲ (۱۹۸۳) و تافلر^۳ (۱۹۷۸) بوده است. هم‌چنین ادیان به این دلیل که در برگیرنده برخی بایدها و نبایدها (ایدئولوژیها) هستند به پیروانشان طرز زندگی خاصی را توصیه می‌کنند و موجبات شکل‌گیری آینده مطلوب و مورد پسند بشر را فراهم می‌آورند (افضلی، ۱۳۸۶). در میان آیین‌ها و ادیان الهی، اسلام به دلایل زیر قابل اطمینانتر است:

- برگرفته از سرچشمه علم و دانش لایزال الهی و خالق هستی است.

- به این حس کنجاوی انسان درباره آینده پاسخ داده و تصویری روشن، شوق‌انگیز و قابل

تحقق ارائه کرده است.

- در منطق اسلام آفرینش جهان هدفدار است و هیچ‌گونه بطلان و عبث در او نیست^(۱) (جوادی

1 - Utopia
2 - Amara
3 - Markely
4 - Toffler

آملی، بی تا).

در نگاه اسلام از حضرت آدم تا خاتم الانبیاء (ص) و وصایت اهل بیت علیهم السلام یک سلسله متصل و مرتبط به هم در تاریخ بشر وجود داشته و حرکت عظیم نبوت و دعوت الهی پیامبران در هیچ نقطه‌ای از تاریخ متوقف نشده است (خامنه‌ای، ۱۳۸۶). از نظر آموزه‌ای شیعه، حرکت تاریخی بشر از آدم تا خاتم پیامبران و ائمه پس از آن، هدفدار است که باید به ظهور امام عصر (عج) منجر شود (پورعزت، ۱۳۸۳)؛ به بیان دیگر عزم و همت پیامبران برای تهیه مقدمات تشکیل حکومت جهانی اسلام (همایون، ۱۳۹۴) و پس از آن تشکیل جامعه آرمانی مهدوی است.

پیش‌نیاز ساختن جامعه‌ای که باید منتظران آن را بسازند تا امام عصر (عج) بر پایه آن جامعه، ظهور و شهر عدل مهدوی را بنا کند، ایجاد نظام حکمرانی و حاکمیتی مطلوب است. بر مبنای روایت نبوی "لا تصلح عوام هذه الأمة الا بخواصها"^(۲)، اصلاح توده مردم به اصلاح زبندگان و نخبگان هر کشور و جامعه بستگی دارد، بدیهی است که حکمرانان به عنوان خواص امت، نقش بسزایی در این مهم دارند. در این راستا نقش الگویی حاکمان و نوع تأثیر نظام حکمرانی موجود، می‌تواند شکل‌گیری جامعه زمینه‌ساز ظهور را تسریع کند یا به تأخیر بیندازد.

حکمرانی مطلوب و آرمانی به صورت کامل در دوران ظهور حضرت بقیه‌الله محقق خواهد شد. بر این مبنا عقلانی به نظر می‌رسد که حکمرانی عصر پیش از ظهور به عنوان حکومتی که هدف نهایی آن زمینه‌سازی تشکیل حکومت حق‌مدار و عدالت‌گستر امام مهدی (عج) است، باید شمه‌ای از حکمرانی متعالی پس از ظهور باشد؛ لذا پیش‌نیاز تحقق حکمرانی آستانه ظهور، ارائه تصویر آن است. با این تفاسیر، سؤال مهم و اساسی پیش‌رو، که محور این تحقیق است، این است که تصویر حکمرانی عصر آستانه ظهور چگونه خواهد بود و این سامانه حکمرانی چه ابعاد، ویژگیها و مختصاتی دارد و نسبت آن با نظام حکمرانی خردمدار و عدل‌محور مهدوی چیست.

از این رو این مقاله به دنبال این است تا بر اساس آیات و روایات (به عنوان مهمترین منبع تصویرپردازی از آینده که مطلوبیت‌های دینی و اسلامی را تبیین می‌کند)، سامانه حکمرانی مطلوبی را ترسیم کند که می‌تواند زمینه‌ساز ظهور باشد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

این تحقیق از دو بخش محتوایی و روشی تشکیل شده است: بخش محتوایی، که اساس و قوام

تحقیق را تشکیل داده مبتنی بر موضوع حکمرانی عصر پیش از ظهور و نگاه مهدویت پژوهی شکل گرفته است. در بخش روشی نیز، روش آینده پژوهانه تصویرپردازی به کار گرفته می شود تا نتیجه مورد انتظار این تحقیق به دست آید؛ لذا در این بخش لازم است مفهوم تصویرپردازی نیز مورد جستجو قرار بگیرد که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد.

تصویر

تصویرپردازی از جمله مفاهیمی است که در بافتار و محیط های مختلف، معنای منحصر به فردی پیدا می کند. در حوزه هنر و رسانه یک معنا، در حوزه علوم اجتماعی، معنای خاص خود و در محیط روانشناسی نیز ادبیات خاص خود را دارد؛ لکن تصویر، یکی از پر کاربردترین عبارتها در ادبیات آینده پژوهی است. این اصطلاح در لغتنامه دهخدا به معنای صورت قرار دادن برای چیزی یا نقش کردن و رسم کردن چیزی آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۵: ۶۷۷۶). بدل، کپی، عکس، هیئت، شکل و شمایل از جمله معانی است که در لغتنامه های انگلیسی برای واژه تصویر آمده است. سارتر در تعریفی از تصویر می گوید: «تصویر، نحوه خاص ظهور یک شیء در شعور انسانی است و یا به طریق اولی، تصویر، طریقه خاصی است که شعور انسانی به وسیله آن، یک شیء را به خود ارائه می دهد (براهنی، ۱۳۷۱: ۱۱۴). باشلار اعتقاد دارد «تصویر، ادراک حسی میرا نیست، بل زبانی است که زاده می شود» (ریکور، ۱۳۷۸: ۵۵).

در زبان فارسی نیز کلمه «خیال» معادل تصویر به کار رفته است (رضایی و حسینی، ۱۳۹۱). واژه «خیال» در فرهنگ فارسی عمید به معنای «نیروی که به وسیله آن صورتهایی که در زمانی دیده شده در ذهن تجدید و احیا می شود» آمده است (فرهنگ عمید، ۱۳۸۹: ۵۰۲). به علاوه واژه تصویر در معنای اصطلاحی آن با تعاریف گوناگونی روبه رو است که بر مفاهیم گسترده و گوناگونی دلالت دارد تا آنجا که این واژه گاه در معانی متقابل و متناقض از "عکس ذهنی شیء در حافظه" گرفته تا استعاره، تشبیه، نماد، حس آمیزی و تمثیل را در بر می گیرد (فتوحی، ۱۳۸۵: ۳۷). در تعریفی دیگر تصویر هرگونه توصیفی است که بر حواس آدمی تأثیر گذارد (بارتون^۱ و هادسون^۲، ۱۹۹۷: ۸۸)؛ به تعبیری می توان گفت که تأثیر گذاری بر حواس، موجب تأثیر گذاری بر تصمیم گیری خواهد شد و این همان انتخاب مسیر و کنش به سمت آینده مطلوب است.

1 - Barton

2 - Hudson

از سوی دیگر عبارت تصویر به معنی فکر و پندار نیز به کار می‌رود؛ مثلاً دانش‌آموزی که پشت درهای کنکور است اگر از تصورش درباره فضای دانشگاه سخن بگوید، تصور و پندار از فضای دانشگاه را در ذهن دارد که به آن تصویر ذهنی می‌گویند. این تصور ذهنی، تفسیر واقعی دانشگاه نیست که حاصل تجربه عینی و حسی شخص از دانشگاه باشد، بلکه تصور ذهنی مبهمی است که این دانش‌آموز از آرمانشهر دانشگاه در ذهن خود دارد (مورفین^۱، ۱۹۹۸: ۱۶۶)؛ لذا تصاویر، روابط فضایی را نشان می‌دهد؛ اما بدون جزئیات دقیق، درست مثل نمادهای زبانی (گرونیگ^۲، ۱۹۹۳: ۱۰۰). در واقع اساس شکل‌گیری تصاویر در ذهن افراد تجربه خود آنها یا آموزه‌های فرهنگی است (قلی‌پور، ۱۳۸۷: ۱۵۰) و در زندگی روزمره به فراوانی از تصاویر برای شکل دادن به آینده استفاده می‌کنند. شولر فرایند شکل‌گیری تصویر را این‌گونه شرح می‌دهد: زمانی که یک فرد درباره چیزی که در جهان موجود است، فکر می‌کند در حالی که تماس مستقیم با آن چیز ندارد به تصویر ذهنی از آن چیز دست می‌یابد؛ بنابراین هر فردی از یک چیز خاص، نقشه ذهنی منحصر به فردی در ذهن خود دارد. شیوه‌های متفاوت ادراک و انتخاب اطلاعات و توجه بیشتر به برخی جزئیات سبب می‌شود که هر فردی بخش ذهنی خاص خود را داشته باشد (شولر^۳، ۲۰۰۴: ۳۸).

از دید آینده‌پژوهانه منظور از تصویر به شکلی ساده، تصویری کلامی است؛ مانند تصویر عکسبرداری. در تصویر کلامی نیز جنبه خاصی از جهان در معرض دید قرار می‌گیرد و جنبه‌های دیگر حذف می‌شود. تصویر، گزاره‌ای مستدل نیست؛ بلکه به چیزی مهم اشاره دارد یا از آن خبر می‌دهد و بخش قابل ملاحظه‌ای از تفسیر را به دوش خود خواننده می‌گذارد (پورعزت، ۱۳۸۷ب: ۹۱ - ۱۰۹). در واقع عکسی است که توجه ما را به ویژگی مهمی جلب می‌کند. تصویر می‌کوشد تا واقعیت پیچیده‌ای را ساده‌سازی کند؛ بر آن اثر بگذارد و آن را مشخص سازد (رضایان و کاظمی، ۱۳۹۳).

در جمع‌بندی نهایی می‌توان گفت آنچه به عنوان فصل مشترک همه تعاریف است، تأثیرگذاری تصاویر بر ذهن و درک مخاطب برای جهت‌دهی و ساخت آینده در سطوح فردی، گروهی، سازمانی حتی در تراز ملی و جهانی است. بر همین اساس مبتنی بر رویکرد آینده‌پژوهانه

1 - Morfin
2 - Grunig
3 - Schuler

این مقاله، می‌توان این‌گونه جمع‌بندی کرد که «تصویر تجسم یا انگاره‌ای است ذهنی از جهان بیرونی که به صورت مستمر در بستر زمان بازپردازی و متحول می‌گردد و نگرش فرد (سازمان و یا یک ملت) را نسبت به جهان پیرامون خود معنابخشی، و چشم‌انداز آینده را ترسیم یا بازمعماری می‌کند».

تصویرپردازی و ساخت آینده

به جرأت می‌توان گفت که این تصاویر است که در شکل‌گیری آینده (مطلوب یا نامطلوب) نقش بسزایی را ایفا می‌کند؛ به عنوان نمونه تصویر زیبای کشیده شده بر بوم نقاشی، قبلاً در ذهن نقاش به صورت تمام و کمال دیده شده است و یا پیش از اینکه معماری، طراحی خود را روی کاغذ عرضه کند، نقشه کامل و ساخته شده ساختمان را در ذهن خود تجسم نموده است و یا لباس دوخته شده‌ای پیش از اینکه به واقعیت تبدیل شود در ذهن طراح آن تصویر شده است. در واقع ابتدا تصاویر ذهنی شکل می‌گیرد و سپس عینیت می‌یابد و به واقعیت مبدل می‌شود. به نظر می‌رسد "تصویرسازی اجتماعی" نیز مطابق این الگوی کلی باشد. تصویرسازی، فراگردی اجتماعی با سابقه طولانی است. اگر برخی آثار باستانی را در نظر بگیریم نظیر تخت جمشید، اهرام مصر یا دیوار بزرگ چین، واضح است که این آثار با طرح یا تصویری هدایتگر و راهنما ساخته شده است. اگر این تصویر نتواند تلاش اجتماعی توانمندی را برای شکل‌دهی به واقعیت تصویر شده‌ای به‌طور واقعی و ملموس برانگیزاند، کارگران زیادی که در ساخت این آثار شرکت کردند، نمی‌توانستند مسئولیتی به عهده بگیرند. در نتیجه وجود تصویر درست در ساحت بین‌الذاتانی اجتماعی، می‌تواند به منزله نیروی فرهنگی برای به بار نشاندن طرح‌های جدید عمل کند (طاهری دمنه و همکاران، ۱۳۹۴).

تخیل و قدرت تصویرپردازی، دنیایی را در ذهن می‌سازد که به اندازه بازتاب واقعیت بیرونی، واقعی به نظر می‌رسد و چون دست‌یافتنی می‌نماید به محرکی برای دستیابی تبدیل می‌شود؛ تخیل مخاطب را به سمت نتیجه مطلوب مدیریت می‌کند؛ چه این تصویرپردازیها اساس واقعی داشته، و یا خودش هم نتیجه تخیل باشد (شیخ شعاعی، ۱۳۹۰).

در ترسیم تصاویر آینده همه چیز همواره از رؤیا آغاز، و سپس در خلال گذر از مسیر به

تصویری تبدیل می‌شود که پولاک آن را مسیر رؤیا تا تصویر^۱ نام نهاده است (پولاک^۲، ۱۹۷۳: ۵). پولاک در کتاب خود به دنبال این پرسش بود که آیا موفقیت هر ملت بر اثر وجود تصویر مثبتی است که آن ملت داشته یا تصویر مثبت ملت، پیامد موفقیت آن ملت است (بولدینگ^۳، ۱۹۷۸: ۸). پولاک بیشتر به بررسی پیامدهای تصویرهای آینده علاقه‌مند، و به دنبال چگونگی تأثیر این تصویرها در ظهور و سقوط تمدنها و فرهنگها بود (بل، ۱۳۹۲: ۱۷۹). او در پژوهش خود با بررسی بسیاری از تمدنها و ملتها در نهایت به این نتیجه می‌رسد که وجود تصاویر مثبت و آرمانگرایانه از آینده، دستاوردهای ارزشمندی را در پیشرفت آنان داشته است (پولاک، ۱۹۷۳). تصویرهای خوش‌بینانه از آینده حتی اگر در ظاهر غیر واقعی باشد به افراد کمک می‌کند تا به محیط پیرامون خود تسلط یابند؛ در برابر ناملازمات آسیب‌پذیری کمتری داشته باشند و اهداف بلندمدت خود را محقق سازند (تیلور^۴، ۱۹۸۹). البته بر خلاف این نظر، بل (۱۳۹۲: ۱۸۰) معتقد است که تصاویر آینده غیر واقعی نیست؛ چرا که اگر این تصاویر غیر واقعی و متوهمانه بود، نمی‌توانست بر رفاه واقعی مردم تأثیر چشمگیری داشته باشد. او (بل، ۱۳۹۲: ۱۷۵) بر این بار است که تصاویر آینده بی‌پایه و اساس پدید نمی‌آید. به همین دلیل برخی از آینده‌پژوهان، مطالعات خود را بر چگونگی فرایند شکل‌گیری این تصویرها متمرکز کرده‌اند. آنها عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و روانشناختی مؤثر بر شکل‌گیری تصویرهای آینده در میان افراد یا فرهنگهای خاص را در زمان و مکانی معین، شناسایی و تعیین می‌کنند.

افراد یا تلاش می‌کنند خود را با آنچه گمان می‌کنند روی خواهد داد، سازگار کنند یا به گونه‌ای رفتار می‌کنند که آینده دلخواه خود را بسازند. به همین دلیل، آینده‌پژوهان تصویرهای آینده را یکی از عوامل تأثیرگذار بر رفتارهای کنونی انسانها می‌دانند. به‌علاوه از آنجا که رفتارهای امروز تا حدی در پیدایش آینده تأثیر دارد، آینده‌پژوهان تصویرهای آینده را همزمان با تبدیل این آینده به زمان حال در زمره علل شکل‌گیری آینده قرار می‌دهند (بل، ۱۳۹۲: ۱۷۴). اگرچه مایلز^۵ (۱۹۷۸: ۸۲) بیان می‌کند که تصاویر به خودی خود قادر به تغییر جهان نیست و رایشناخ^۶ (۱۹۵۱):

1 - The path from idea to image
 2 - Polak
 3 - Boulding
 4 - Taylor
 5 - Miles
 6 - Richenbach

۱۹۴) نیز مدعی است که تنها عامل تعیین کننده آینده، تصاویر نیست؛ با این حال وجود تصاویر آینده و نیز رهبرانی که علاقه‌مند به عملی کردن و اجرایی کردن این تصاویر هستند، می‌تواند عامل تعیین کننده‌ای در هدایت رفتار بشر به شمار آید.

الگوی تصویرپردازی حکمرانی زمینه‌ساز

حکمرانی زمینه‌ساز ظهور، مفهومی پیچیده و شامل مفاهیم درهم‌تنیده‌ای است که به منظور درک و شناخت بهتر آن باید این تصویر کلان را به تصاویر خردتر و جزئی‌تر تبدیل کرد. برخی از تصاویر به دلیل پیچیدگی و درهم‌تنیدگی مفاهیم و مضمونهای تشکیل‌دهنده‌شان باید به تصاویر خردتر و جزئی‌تر و به عبارت بهتر به سلولهای به هم پیوسته‌ای تفکیک شود تا فهم و درک آنها ساده، و برنامه‌ریزی برای تحقق هر یک از اجزای شکل‌دهنده آن از انعطاف بیشتری برخوردار شود. در واقع سلول‌گرایی در تصویرپردازی، تمایل به تدوین قطعات تصویر در قالب مجموعه‌ای از سلولها و یا اجزای مستقل است به گونه‌ای که هر سلول جزئی از کلان تصویر به‌شمار آید و به مثابه تکه‌ای از پازل باشد. هرچند برنامه‌ریزی برای تحقق هر سلول به صورت مستقل به اجرا در می‌آید، ترکیب همه اجزای شکل‌دهنده تصویر کلی است. بنابراین علاوه بر استقلال نسبی سلولها و اهمیت اعتبار کارکرد هر سلول در تصویر آینده مورد نظر به صورت منطقی، یکپارچه و در قالب کلان تصویر ترسیم می‌شود و هر یک از سلولها به صورت هارمونیک در کنار یکدیگر قرار می‌گیرد (پورعزت، ۱۳۸۹).

بر این اساس الگوی تصویرپردازی از حکمرانی زمینه‌ساز ظهور، مجموعه‌ای از مفاهیم محوری و کلیدی اسلامی است که در ارتباط با یکدیگر امکان درک و تصویرسازی ذهنی حاکمیت مطلوب زمینه‌ساز ظهور را برای انسان فراهم می‌سازد. در واقع از آنجا که برای تصویرپردازی حکمرانی زمینه‌ساز ظهور با تعداد زیادی مفاهیم محوری همچون عدالت، حق‌مداری، مراودات خردمندانه، ایجاد امنیت، آزادی‌اندیشه، جهاد، اخلاق و مهدویت روبه‌رو خواهیم شد، چاره‌ای نیست که با منطقی‌دهی و معماری مفاهیم استخراج‌شده، تصویری منطقی و یکپارچه را ترسیم کرد تا از این طریق راهکارهای تحقق آن فراهم شود. با بررسی زوایا و ابعاد حکمرانی و حاکمیت می‌توان به سه بعد کلی سیاست، فرهنگ و اقتصاد رسید (پورعزت، ۱۳۸۷ الف). شایان ذکر است که "بعد" برخلاف "جزء" به حدود تحدید نمی‌شود، بلکه به صورت مشاع، جاری در پیکره کل است؛ لذا امکان جدا کردن بعد سیاست و فرهنگ و اقتصاد وجود ندارد و همچون تاروپود در هم

تنیده است و به همین دلیل به منظور آسانی در درک موضوع بناچار حصر عقلی آنها می‌تواند راهگشا باشد.

هم‌چنین اگر تلاش شود که نظام و شیرازه هر حکمرانی تجزیه شود، قاعدتاً به سه ساحت «محتوای حکمرانی»، «شکل (ساختار) حکمرانی» و نیز «رفتار حکمرانان» خواهیم رسید. در واقع رفتار حاکمان (روش و منش حکمرانان) در کنار موضوعات شکلی و محتوایی تکمیل‌کننده و جامعیت‌دهنده ساحت‌های حکمرانی خواهد بود.

در این منطق، پیشنهاد الگوی «محتوا، ساختار و رفتار» شکل‌دهنده حاکمیت است و چنانکه پیداست همه عرصه‌های ظاهری (شکلی - ساختاری)، باطنی (محتوایی) و رفتاری سامانه حکمرانی، مورد توجه قرار می‌گیرد و همین جامعیت می‌تواند در ترکیب با ابعاد پیشگفته (سیاسی، فرهنگی و اقتصادی)، تصویر جامع و یکپارچه و منطقی حکمرانی زمینه‌ساز ظهور را تبیین کند. در واقع ضرب ساحت و بعد به معنای ترکیبی است ماتریسی که نسبت عناصر آنها را با یکدیگر معلوم و مشخص می‌سازد؛ به عبارت دیگر تصویرپردازی جامع، تابعی است از ترکیب عناصر این دو موضوع و به عبارت دیگر:

$$\text{ساحت حکمرانی} \times \text{ابعاد حکمرانی} = \sum \text{تصویرپردازی از حکمرانی زمینه‌ساز}$$

می‌توان این ترکیب را در قالب یک ماتریس مشخص کرد که دارای نه سلول است و سرجمع آنها تصویر حکمرانی زمینه‌ساز را ارائه می‌کند (جدول ۱). شایان ذکر است که اعتبار این الگو در جلسات و نشست‌های خبرگی مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.

جدول ۱: الگوی مفهومی تصویرپردازی از حکمرانی زمینه‌ساز ظهور

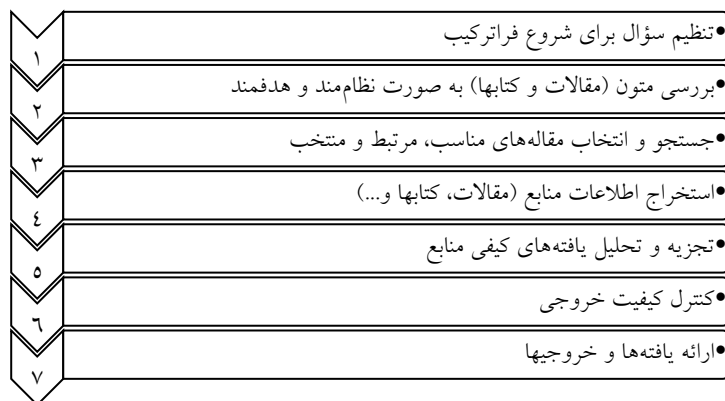
ابعاد حکمرانی				ت ر ت ی
اقتصادی	فرهنگی	سیاسی		
ج. محتوای اقتصادی	ب. محتوای فرهنگی	الف. محتوای سیاسی	محتوایی (جهت‌ساز)	
و. ساختار اقتصادی	هـ. ساختار فرهنگی	د. ساختار سیاسی	ساختاری (هویت‌ساز)	
ط. رفتار اقتصادی	ح. رفتار فرهنگی	ز. رفتار سیاسی	رفتاری (عینیت‌ساز)	

روش پژوهش

بررسیها نشان می‌دهد که مطالعات فراوانی در زمینه موضوع مهدویت به انجام رسیده و هر یک

از دیدگاهی خاص به این موضوع مهم پرداخته‌اند که ترکیب آنها می‌تواند کمک شایانی به شناسایی مفاهیم محوری و کلیدی حکمرانی زمینه‌ساز کند؛ لذا از طریق رویکرد فراترکیب، مقالات و کتابها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و گزاره‌های منطقی و اصول مبنایی (مفاهیم کلیدی و محوری تحقیق) استخراج و ارائه شد که در ادامه فرایند این کار تشریح شده است.

فراترکیب در دسته مطالعات کیفی قرار می‌گیرد که به بررسی خروجیها و یافته‌های استخراج شده دیگر مطالعات کیفی مرتبط و مشابه می‌پردازد (زیمار^۱، ۲۰۰۶: ۲۳۰). در این تحقیق از روش معروف هفت مرحله‌ای (سندلوسکی^۲ و باروس^۳، ۲۰۰۷) استفاده شده که مراحل آن در نمودار زیر ارائه شده است:

نمودار ۱: گامهای روش فراترکیب

مرحله نخست: تنظیم سؤال

در این پژوهش سؤال اصلی برای ورود به مرحله فراترکیب عبارت است از:

- مفاهیم کلیدی و شکل‌دهنده حکمرانی زمینه‌ساز ظهور کدام است؟

- شاخصهای کلیدی حکمرانی پس از ظهور مبتنی بر آیات و روایات چیست؟

مرحله دوم و سوم: بررسی متون به صورت نظام‌مند و انتخاب مقاله‌های مناسب

به منظور رسیدن به این هدف، مجموعه مطالعات منتخب چندین بار مورد بررسی دوباره و

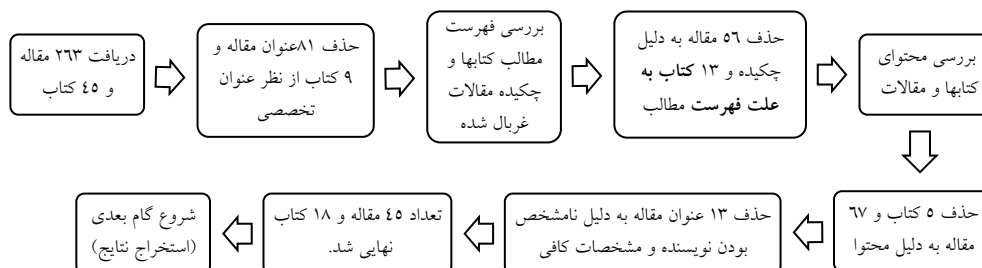
بازبینی قرار می‌گیرد و در نتیجه از میان ۲۶۳ عنوان مقاله و ۴۵ عنوان کتاب، ۴۵ مقاله و ۱۸ کتاب

1 - Zimmer

2 - Sandelowski

3 - Barros

نهایی می‌شود که خلاصه این فرایند در نمودار ۲ نشان داده شده است.

نمودار ۲: فرایند جستجو و انتخاب مقالات و کتابها

مرحله چهارم: استخراج نتایج و یافته‌های مقالات غربال شده

در این مرحله محتوای مقالات و کتاب به طور مکرر مطالعه، و مفاهیم و مضمونهای کلیدی هر یک از مقالات و کتابها شناسه گذاری شد.

مرحله پنجم و ششم: تجزیه و تحلیل یافته‌های کیفی منابع و کنترل کیفیت خروجی

در فرایند تجزیه و تحلیل، موضوعاتی جست‌وجو شده که میان مطالعه‌های فراترکیب پدیدار شده است. هنگامی که موضوعی شناسایی شد، پژوهشگر طبقه‌بندی‌ای را شکل می‌دهد و طبقه‌بندیهای مشابه و مربوط را در موضوعی قرار می‌دهد که آن را به بهترین گونه توصیف کند (سندلوسکی و باروس، ۲۰۰۷، به نقل از جبارزاده و سپهری، ۱۳۹۵)؛ لذا در این پژوهش مفاهیم و مضمونهای مستخرج از مقالات و کتابها، شناسه‌گذاری شد و سپس هر یک از آنها در دسته‌بندیهای مشخص قرار گرفت و به این ترتیب گزاره‌های منطقی و اصول مبنایی (مفاهیم محوری و کلیدی) شناسایی شد. در طول این مرحله شناسه‌های مربوط و دسته‌بندی آنها در معرض نقد و نظر استادان و خبرگان قرار گرفته و از طریق مصاحبه با همین افراد، بازبینی و جمع‌بندی شده است. بدین ترتیب با مشارکت خبرگان، روایی خروجیها مورد تأیید قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

در این مرحله از روش فرا ترکیب، یافته‌های مراحل پیشین جمع‌بندی و ارائه شد که نتایج آن در ادامه آمده است. با بررسی آیات و روایات در حوزه حکمرانی زمینه‌ساز ظهور به مفاهیم متعدد

و بعضاً غیر هم‌وزن برخوردار می‌شود که باید مفاهیم محوری و کلیدی آنها مشخص شود؛ لذا در زمینه حکمرانی زمینه‌ساز، مفاهیم محوری استخراج شده (از طریق روش فراترکیب) شامل موارد جدول ۲، است که در برگیرنده دیگر مفاهیم جزئی‌تر است. شایان ذکر است که در جدول‌های ۲ و ۳ به ترتیب فهرست مقالات و کتابهایی که مورد استفاده قرار گرفته، آورده شده است.

جدول ۲: فهرست مقالات استفاده شده در استخراج مفاهیم حکمرانی عصر آستانه ظهور

عنوان مقاله	نویسنده (منبع و سال)
درآمدی بر اجرای عدالت در حکومت مهدوی	علی اصغر الهامی‌نیا (نشریه حصون، ۱۳۸۶)
نظریه امانت امام خمینی و چشم‌انداز انقلاب اسلامی در پرتو اندیشه مهدویت	اصغر افتخاری، محمد نوروزی، محمدمهدی ذوالفقارزاده (نشریه علمی - پژوهشی مشرق موعود، ۱۳۸۹)
عدالت، قرآن، مهدویت	مجید حیدری نیک (نشریه علمی - تخصصی انتظار موعود، ۱۳۸۹)
شاخصه‌های حکومت امام مهدی (عج) در قرآن و روایات و ادعیه	محمدمهدی حائری‌پور (چهارمین همایش بین‌المللی دکترین مهدویت، ۱۳۸۷)
تصویرپردازی از ویژگیهای آینده موعود: به سوی الگوی قرآنی	ولی‌الله نقی‌پورفر، علیرضا افضلی (اندیشه مدیریت، بهار و تابستان ۱۳۸۷)
تصویرپردازی از مدیران آینده	غلامرضا گودرزی، محمدمهدی ذوالفقارزاده (اندیشه مدیریت، بهار و تابستان ۱۳۸۷)
تجلی نام امام مهدی (عج) بر ساخت واقعیت آینده	علی اصغر پورعزت (نشریه علمی - تخصصی انتظار موعود شماره ۳۸، پاییز ۱۳۹۱)
انتظار پویا	محمدمهدی آصفی (بنیاد فرهنگی حضرت مهدی عج، ۱۳۸۳)
شهر عدل امام مهدی (عج)، تجلی‌گاه تمام خرد و کمال هنر انسانی	علی اصغر پورعزت (فصلنامه انتظار موعود، ش ۱۳، ۱۳۸۳)
پیشرفت اقتصادی در عصر حکومت مهدوی	علیرضا رجالی تهرانی (فصلنامه انتظار موعود، ش ۳۵، ۱۳۹۰)
اهداف دولت زمینه‌ساز ظهور	مریم کریمی تبار (چهارمین همایش بین‌المللی دکترین مهدویت، ۱۳۸۷)
جامعه، دولت زمینه‌ساز و جهانی شدن	فرزانه طالقانی (پنجمین همایش بین‌المللی دکترین مهدویت، ۱۳۸۸)
نهضت حضرت روح الله (ره)، زمینه‌ساز حکومت حضرت بقیه الله (عج)	سید مهدی طاهری (هشتمین همایش بین‌المللی دکترین مهدویت، ۱۳۹۱)
آثار تربیتی انتظار	محمی الدین حائری شیرازی (ماهنامه موعود، ۱۳۷۶)
نگاهی دوباره به انتظار	مجید حیدری نیک (فصلنامه علمی تخصصی انتظار، ۱۳۸۰)

ادامه جدول ۲: فهرست مقالات استفاده شده در استخراج مفاهیم حکمرانی عصر آستانه ظهور

عنوان مقاله	نویسنده (منبع و سال)
راهبردهای فرهنگی مهدویت برای جامعه و دولت زمینه ساز، بر اساس مدل SWOT	محسن پورسیدآقایی، محمد فهمیده قاسم زاده، مهدی عمرانی (فصلنامه علمی - پژوهشی مشرق موعود، ۱۳۸۹)
حکومت ولایی و زمینه‌سازی ظهور	دکتر حامد پوررستمی (فصلنامه علمی - پژوهشی مشرق موعود، ۱۳۸۹)
تصویرپردازی از جامعه عدل آینده در پرتو روایت ثقلین	علی اصغر پورعزت، میثم علی پور، علی اصغر سعیدآبادی (نشریه مشکوه، ۱۳۹۳)
ملک عظیم، مهدویت و تمدن در قرآن کریم،	محمدهادی همایون (نشریه مشرق موعود، ۱۳۹۴)
سیمای مهدی(عج) از منظر عرفان اسلامی	محمدامین صادقی ارزگانی (ماهنامه معرفت، ش ۸۰، ۱۳۸۲)
زمینه‌سازی تربیتی مهدویت	محمد احسانی (ماهنامه معرفت، ش ۱۶۰، ۱۳۹۰)
مهدی(عج) و مهدویت از دیدگاه نهج البلاغه	محمدامین صادقی ارزگانی (ماهنامه معرفت، ش ۹۴، ۱۳۸۴)
آینده پژوهی و جامعه مطلوب اسلامی	حمید فاضل قانع (نشریه معرفت فرهنگی اجتماعی، ش اول، ۱۳۸۸)
نقد و بررسی آرمان شهر افلاطون در پرتو مدینه فاضله مهدوی	جواد اکبری مطلق (نشریه معرفت سیاسی، ش ۸، ۱۳۹۱)
درآمدی بر نقش فرهنگی دولت دینی	علی اصغر خندان، مسلم امیری طیبی (نشریه معرفت سیاسی، ش ۱، ۱۳۸۸)
وظایف اصلی دولت دینی در عرصه فرهنگ	علی اصغر خندان، مسلم امیری طیبی (نشریه معرفت سیاسی، ش ۲، ۱۳۸۸)
بررسی تطبیقی تفسیر آیه وعد (نور/۵۵) از دیدگاه مفسران فریقین (با تأکید بر شناخت قوم موعود)	فتح‌الله نجارزادگان (دو فصلنامه قرآن شناخت، ش ۲، ۱۳۸۹)
بررسی روایاتی درباره قیام پیش از ظهور حضرت مهدی(عج)	عبدالکریم عبدالهی (مجله مشکوه، ش ۷۹، ۱۳۸۲)
بنمایه‌های غیبت امام عصر در روایات	مهدی غلامعلی (نشریه علوم حدیث، ش ۵۳، ۱۳۸۸)
مهدویت و انتظار در اندیشه شهید مطهری	حسین سوزنجی (نشریه قیسات، ش ۳۳، ۱۳۸۳)
جهانی شدن و چشم انداز فرج: تأملی در ظرفیت‌های جهانی شدن در فهم آموزه فرج	غلامرضا بهروزی لک (نشریه قیسات، ش ۳۳، ۱۳۸۳)
بررسی تحولات در خوانش از مفهوم «انتظار فرج» در دوران غیبت کبری	یونس دهقانی فارسانی؛ سید کاظم طباطبایی؛ حسن نقی زاده؛ حسن جلالی (نشریه مطالعات قرآن و حدیث، ش ۱۴، ۱۳۹۳)

ادامه جدول ۲: فهرست مقالات استفاده شده در استخراج مفاهیم حکمرانی عصر آستانه ظهور

عنوان مقاله	نویسنده (منبع و سال)
شناسایی عوامل مؤثر بر استقرار حکومت مهدوی بر اساس رویکرد استراتژیک	لطف الله فروزنده؛ اکبر بهمنی؛ مهدی صفیان؛ محمد هاشم امیری (نشریه - علمی پژوهشی مشرق موعود، ش ۱۹، ۱۳۹۰)
سیره مهدوی و دولت منتظر	رضا اسفندیاری (نشریه مشرق موعود، ش ۱۰، ۱۳۸۸)
راهبردهای اقتصادی تحقق فرهنگ و تمدن زمینه‌ساز	محمد داوود محمدی (نشریه پژوهش‌های مهدوی، ش ۱۵، ۱۳۹۴)
جایگاه و کارکردهای آموزه مهدویت و انتظار در شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی، از دیدگاه امام خامنه‌ای (دام‌طله)	حسن ملایی (نشریه پژوهش‌های مهدوی، ش ۱۲، ۱۳۹۴)
نقش معرفت به امام زمان در تعالی اخلاقی منتظران و زمینه‌سازی ظهور	رضا نوروزی (پژوهش‌های مهدوی، ش ۸، ۱۳۹۳)
آموزه انتظار و زمینه‌سازی ظهور	قنبرعلی صمدی (نشریه مشرق موعود، ش ۱۱، ۱۳۸۸)
فرهنگ زمینه‌سازی ظهور	سیاوش حسن آبادی، جلال راعی (نشریه مطالعات راهبردی دفاعی، ش ۱۱۰، ۱۳۸۹)
فرهنگ انتظار و راهبرد زمینه‌سازی ظهور	حسین عساریان نژاد، سید مجتبی علوی (نشریه نگرش راهبردی، ش ۱، ۱۳۹۱)
آینده‌پژوهی در پرتو انتظار پویا با تاکید بر کارکرد وحدت امت اسلامی	راضیه علی‌اکبری (فصلنامه انتظار موعود، ش ۴۰، ۱۳۹۲)
نور مهدی، هدایت‌گری از فراسوی آینده	پورعزت، علی‌پور و سعدآبادی (فصلنامه انتظار موعود، ش ۴۰، ۱۳۹۲)
تبیین نقش راهبردی فرهنگ در زمینه‌سازی ظهور	بهرام اخوان کاظمی (فصلنامه انتظار موعود، ش ۱۳، ۱۳۸۹)
راهبردهای دولت زمینه‌ساز در توسعه پایدار طوع و رغبت مهدوی	حسن فیروزآبادی (فصلنامه مشرق موعود، ش ۱۱، ۱۳۸۸)
غیبت، انتظار و حکومت	محمدعلی قاسمی (فصلنامه انتظار موعود ش ۱۱ و ۱۲، ۱۳۸۳)

جدول ۳: فهرست کتابهای استفاده شده برای استخراج مفاهیم حکمرانی عصر آستانه ظهور

عنوان کتاب	نویسنده (منبع و سال)
آینده جهان؛ دولت و سیاست در اندیشه مهدویت	رحیم کارگر (انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی، ۱۳۸۳)
عدالت مهدوی تداوم رسالت انبیا	نجف لک زایی (موسسه پژوهشی انتظار نور، نشر دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۵)
معرفت امام زمان و تکلیف منتظران	ابراهیم شفیعی سروستانی (انتشارات موعود عصر، ۱۳۸۸ا)
استراتژی انتظار (دوره سه جلدی)	ابراهیم شفیعی سروستانی (انتشارات موعود عصر (چ ششم)، ۱۳۸۸ب)
قیام و انقلاب امام مهدی (عج) از دیدگاه فلسفه تاریخ	مرتضی مطهری (انتشارات صدرا، ۱۳۷۱)
اهداف حکومت اسلامی	مسعود کریمی بیرانوند (نشر معارف، ۱۳۹۴)
عدالت پژوهی در پرتو قرآن کریم	پور عزت و علی‌پور (انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۲)
معارف مهدوی	به کوشش مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه قم (انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۵)
تاریخ غیبت کبری (ترجمه)	محمد صدر (انتشارات نیک معارف، ۱۳۸۲)
امام مهدی (عج)	رسول رضوی (مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۸۴)
مهدویت پیش از ظهور	رحیم کارگر (انتشارات دفتر نشر معارف، چ سوم، ۱۳۸۸)
نهضت انتظار ۲ سطح ۱	مصطفی آخوندی (انتشارات معاونت آموزشی عقیدتی سیاسی نمسا، ۱۳۸۴)
مجموعه آثار همایش بین‌المللی دکترین مهدویت	مؤسسه آینده روشن (انتشارات مؤسسه آینده روشن، از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)
دوازده گفتار در باره حضرت مهدی(ع)	حسین اوسطی (انتشارات مشعر، ۱۳۸۶)
مختصات حکومت حق‌مدار، در پرتو نهج‌البلاغه امام علی(ع)	علی اصغر پورعزت (شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۷)
حکومت جهانی مهدی(ع)	آیت الله ناصر مکارم شیرازی (چ پنجم، انتشارات نسل جوان، قم، ۱۳۸۶)
گفتمان جهانی مهدویت و آینده بشر	قنبرعلی صمدی (انتشارات کتاب جمکران، قم المقدسه، ۱۳۹۴)
نگاهی به اصول مدیریت در حاکمیت اسلامی	سیدصمصام‌الدین قوامی (انتشارات مهر فاطمه (سلام‌الله‌علیها)، قم، ۱۳۹۳)

جدول ۴: مفاهیم حکمرانی عصر آستانه ظهور استخراج شده از کتابها و مقالات غربال شده

مفاهیم	شناسه‌ها	منابع
حق‌گرا و توحیدی	نابودی دولت باطل	افضلی (۱۳۸۶): قوامی (۱۳۹۳: ۱۵۲); بهروزی لک (۱۳۸۳); اسفندیاری (۱۳۸۸); محمدی (۱۳۹۴); دهقانی؛ طباطبایی؛ نقی زاده؛ جلالی (۱۳۹۳); فروزنده؛ بهمنی؛ صفیان؛ امیری (۱۳۹۰); ملایی (۱۳۹۴); علی‌اکبری (۱۳۹۲); کارگر (۱۳۸۳); مطهری (۱۳۷۱); صدر (۱۳۸۲); مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه قم (۱۳۸۵); کارگر (۱۳۸۸); رضوی (۱۳۸۴); آخوندی (۱۳۸۴); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); آیت‌الله مکارم‌شیرازی (۱۳۸۶); صمدی (۱۳۹۴); قوامی (۱۳۹۳);
	استقرار حاکمیت حق	افضلی (۱۳۸۶); قوامی (۱۳۹۳: ۸۱); الهامی‌نیا (۱۳۸۶); اصغر افتخاری، محمد نوروزی، محمدمهدی ذوالفقارزاده (۱۳۸۹); پورسیدآقایی، فهیمده قاسم زاده و عمرانی (۱۳۸۹); پوررستمی (۱۳۸۹); ملایی (۱۳۹۴); علی‌اکبری (۱۳۹۲); مطهری (۱۳۷۱); صدر (۱۳۸۲); رضوی (۱۳۸۴); آخوندی (۱۳۸۴); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); پورعزت (۱۳۸۷); آیت‌الله مکارم‌شیرازی (۱۳۸۶); قوامی (۱۳۹۳);
	حق‌مداری و گسترش اندیشه توحیدی	طاهری (۱۳۹۱); قوامی (۱۳۹۳: ۱۱۵); پورعزت، علی‌پور و سعدآبادی (۱۳۹۳); اخوان کاظمی (۱۳۸۹); پورعزت (۱۳۹۳); مریم کریمی تبار (۱۳۸۷); فرزانه طالقانی (۱۳۸۸); فیروزآبادی (۱۳۸۸); مطهری (۱۳۷۱); صدر (۱۳۸۲); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); اوسطی (۱۳۸۶); قوامی (۱۳۹۳);
	حاکمیت صالحین و مستضعفان	افضلی (۱۳۸۶); ذوالفقارزاده و گودرزی (۱۳۸۶); طالقانی (۱۳۸۸); پورسیدآقایی، فهیمده و عمرانی (۱۳۸۹); افتخاری، نوروزی، ذوالفقارزاده (۱۳۸۹); کارگر (۱۳۸۳); لک زایی (۱۳۸۵); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); پورعزت (۱۳۸۷);
امنیت‌بخش و مردمی	نظم و امنیت گسترده در ابعاد مختلف	الهامی‌نیا (۱۳۸۶); ذوالفقارزاده و گودرزی (۱۳۸۶); پورسیدآقایی، فهیمده و عمرانی (۱۳۸۹); کریمی‌نیرانوند (۱۳۹۴: ۷۵); قوامی (۱۳۹۳: ۱۰۶); صمدی (۱۳۹۴: ۲۸۶); مریم کریمی تبار (۱۳۸۷); فرزانه طالقانی (۱۳۸۸); کارگر (۱۳۸۳); رضوی (۱۳۸۴); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); اوسطی (۱۳۸۶); پورعزت (۱۳۸۷); آیت‌الله مکارم‌شیرازی (۱۳۸۶); قوامی (۱۳۹۳);
	انسان‌محوری اسلامی و مردم‌سالاری دینی	قوامی (۱۳۹۳: ۴۸، ۱۲۸); محی‌الدین حائری شیرازی (۱۳۷۶); مجید حیدری نیک (۱۳۸۰); پورسیدآقایی، فهیمده قاسم زاده و عمرانی (۱۳۸۹); پوررستمی (۱۳۸۹); ملایی (۱۳۹۴); علی‌اکبری (۱۳۹۲); لک زایی (۱۳۸۵); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); صمدی (۱۳۹۴); قوامی (۱۳۹۳);
	توجه ویژه به نخبگان و برجستگان جامعه	قوامی (۱۳۹۳: ۴۴۷); پورسیدآقایی، فهیمده قاسم زاده و عمرانی (۱۳۸۹); پوررستمی (۱۳۸۹); دهقانی؛ طباطبایی؛ نقی زاده؛ جلالی (۱۳۹۳); فروزنده؛ بهمنی؛ صفیان؛ امیری (۱۳۹۰); فیروزآبادی (۱۳۸۸); مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه قم (۱۳۸۵); کارگر (۱۳۸۸); آخوندی (۱۳۸۴); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵);
	ارتباط نزدیک با مردم و آگاهی از احوال آنان	قوامی (۱۳۹۳: ۴۵۷); خندان، امیری‌طیپی (۱۳۸۸); نجارزادگان (۱۳۸۸); غلامعلی (۱۳۹۰); دهقانی؛ طباطبایی؛ نقی زاده؛ جلالی (۱۳۹۳); فروزنده؛ بهمنی؛ صفیان؛ امیری (۱۳۹۰); نوروزی (۱۳۹۳); حسن آبادی و راعی (۱۳۸۹); صمدی (۱۳۸۸); عصاریان نژاد و علوی (۱۳۹۲); رضوی (۱۳۸۴); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); قوامی (۱۳۹۳);
مشورت و نظرخواهی از مردم و پرهیز از خودکامگی	مبارزه با ترس و ناامنی	پورعزت (۱۳۹۱: ۶۴); مریم کریمی‌تبار (۱۳۸۷); فرزانه طالقانی (۱۳۸۸); بهروزی لک (۱۳۸۳); اسفندیاری (۱۳۸۸); محمدی (۱۳۹۴); نوروزی (۱۳۹۳); حسن آبادی و راعی (۱۳۸۹); کارگر (۱۳۸۳); مطهری (۱۳۷۱); صدر (۱۳۸۲); رضوی (۱۳۸۴); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); صمدی (۱۳۹۴); قوامی (۱۳۹۳);
	مشورت و نظرخواهی از مردم و پرهیز از خودکامگی	پورعزت (۱۳۹۱: ۶۷، ۷۴); قوامی (۱۳۹۳: ۳۱۹); پورسیدآقایی، فهیمده قاسم زاده و عمرانی (۱۳۸۹); پوررستمی (۱۳۸۹); ملایی (۱۳۹۴); علی‌اکبری (۱۳۹۲); صمدی (۱۳۸۸); عصاریان نژاد و علوی (۱۳۹۲); مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه قم (۱۳۸۵); کارگر (۱۳۸۸); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵);

ادامه جدول ۴: مفاهیم حکمرانی عصر آستانه ظهور استخراج شده از کتابها و مقالات غربال شده

مفاهیم	شناسه‌ها	منابع
امنیت‌بخش و مردمی	مشارکت سیاسی آحاد مردم و احترام به آرای عامه عشق به مردم و مستضعفان و مردمی بودن کارگزاران	پورعزت (۱۳۹۱: ۶۳)؛ مریم کریمی تبار (۱۳۸۷)؛ فرزانه طالقانی (۱۳۸۸)؛ پورسیدآقایی، فهمیده قاسم زاده و عمرانی (۱۳۸۹)؛ پوررستمی (۱۳۸۹)؛ فیروزآبادی (۱۳۸۸)؛ لک زایی (۱۳۸۵)؛ آخوندی (۱۳۸۴)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛ پورعزت (۱۳۸۷)؛ قوامی (۱۳۹۳)؛ پورسید آقایی (نشریه شماره ۱۵ انتظار)؛ محی الدین حائری شیرازی (۱۳۷۶)؛ مجید حیدری نیک (۱۳۸۰)؛ خندان، امیری طیبی (۱۳۸۸a)؛ نجارزادگان (۱۳۸۸)؛ غلامعلی (۱۳۹۰)؛ اخوان کاظمی (۱۳۸۹)؛ قاسمی (۱۳۸۳)؛ کارگر (۱۳۸۳)؛ مطهری (۱۳۷۱)؛ صدر (۱۳۸۲)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛
حاکم و کارگزار عدل‌گستر		حیدری نیک (۱۳۸۹)؛ پورعزت و علی پور (۱۳۹۲)؛ کریمی تبار (۱۳۸۷)؛ طاهری (۱۳۹۱)؛ خندان، امیری طیبی (۱۳۸۸b)؛ عبدالهی (۱۳۸۲)؛ سوزنچی (۱۳۸۳)؛ اخوان کاظمی (۱۳۸۹)؛ قاسمی (۱۳۸۳)؛ لک زایی (۱۳۸۵)؛ مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه قم (۱۳۸۵)؛ کارگر (۱۳۸۸)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛ آیت الله مکارم‌شیرازی (۱۳۸۶)؛ قوامی (۱۳۹۳)؛
سخنگیری بر کارگزاران و رحیم در برابر مردم		پورسید آقایی (نشریه شماره ۱۵ انتظار)؛ صادقی ارزگانی (۱۳۸۲)؛ احسانی (۱۳۹۰)؛ اکبری مطلق (۱۳۹۱)؛ فاضل قانع (۱۳۸۸)؛ صادقی ارزگانی (۱۳۸۴)؛ فیروزآبادی (۱۳۸۸)؛ رضوی (۱۳۸۴)؛ آخوندی (۱۳۸۴)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛
سیره و روش دادگرانه		پورسیدآقایی، فهمیده قاسم زاده و عمرانی (۱۳۸۹)؛ پوررستمی (۱۳۸۹)؛ بهروزی لک (۱۳۸۳)؛ اسفندیاری (۱۳۸۸)؛ محمدی (۱۳۹۴)؛ فیروزآبادی (۱۳۸۸)؛ کارگر (۱۳۸۳)؛ مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه قم (۱۳۸۵)؛ کارگر (۱۳۸۸)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛
متنطبق بر رفتار صالحان	ایمان حکمرانان نقش الگویی حاکمان برای جامعه	ذوالفقارزاده و گودرزی (۱۳۸۶)؛ طالقانی (۱۳۸۸)؛ پورسید آقایی (نشریه شماره ۱۵ انتظار)؛ اکبری مطلق (۱۳۹۱)؛ فاضل قانع (۱۳۸۸)؛ صادقی ارزگانی (۱۳۸۴)؛ نوروزی (۱۳۹۳)؛ حسن آبادی و راعی (۱۳۸۹)؛ شفیعی سروستانی (b و ۱۳۸۸a)؛ مطهری (۱۳۷۱)؛ صدر (۱۳۸۲)؛ آخوندی (۱۳۸۴)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛ اوسطی (۱۳۸۶)؛ قوامی (۱۳۹۳)؛ پورسید آقایی (نشریه شماره ۱۵ انتظار)؛ پورعزت (۱۳۹۱: ۹۸)؛ پورسیدآقایی، فهمیده قاسم زاده و عمرانی (۱۳۸۹)؛ پوررستمی (۱۳۸۹)؛ خندان، امیری طیبی (۱۳۸۸a)؛ نجارزادگان (۱۳۸۸)؛ غلامعلی (۱۳۹۰)؛ شفیعی سروستانی (b و ۱۳۸۸a)؛ رضوی (۱۳۸۴)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛ قوامی (۱۳۹۳)؛
سجایای اخلاقی و فضائل انسانی		پورسید آقایی (نشریه شماره ۱۵ انتظار)؛ طاهری (۱۳۹۱)؛ کریمی تبار (۱۳۸۷)؛ طالقانی (۱۳۸۸)؛ فیروزآبادی (۱۳۸۸)؛ صمدی (۱۳۹۴: ۳۰۳)؛ محی الدین حائری شیرازی (۱۳۷۶)؛ مجید حیدری نیک (۱۳۸۰)؛ صمدی (۱۳۸۸)؛ عصاریان نژاد و علوی (۱۳۹۲)؛ کارگر (۱۳۸۳)؛ لک زایی (۱۳۸۵)؛ شفیعی سروستانی (b و ۱۳۸۸a)؛ مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه قم (۱۳۸۵)؛ کارگر (۱۳۸۸)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛ اوسطی (۱۳۸۶)؛ قوامی (۱۳۹۳)؛
عمل و رفتار مبتنی بر قرآن و عترت		پورعزت، علی پور و سعدآبادی (۱۳۹۳)؛ افضلی (۱۳۸۶)؛ قوامی (۱۳۹۳: ۱۷۲)؛ صادقی ارزگانی (۱۳۸۲)؛ احسانی (۱۳۹۰)؛ اکبری مطلق (۱۳۹۱)؛ فاضل قانع (۱۳۸۸)؛ صادقی ارزگانی (۱۳۸۴)؛ آخوندی (۱۳۸۴)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛
ساده‌زیستی کارگزاران عالیرتبه		پورعزت (۱۳۹۱: ۴۶)؛ قوامی (۱۳۹۳: ۱۸۴)؛ پورسید آقایی (نشریه شماره ۱۵ انتظار)؛ مکارم‌شیرازی (۱۳۸۶: ۸۳)؛ محی الدین حائری شیرازی (۱۳۷۶)؛ مجید حیدری نیک (۱۳۸۰)؛ اخوان کاظمی (۱۳۸۹)؛ قاسمی (۱۳۸۳)؛ رضوی (۱۳۸۴)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛

ادامه جدول ۴: مفاهیم حکمرانی عصر آستانه ظهور استخراج شده از کتابها و مقالات غربال شده

مفاهیم	شناسه‌ها	منابع
تعمیق معنویت، تعلیم و تربیت جامعه منتظر	گسترش و تعمیق فرهنگ مهدوی توسط دولت زمینه‌ساز	پورسید آقایی (نشریه شماره ۱۵ انتظار): مریم کریمی تبار (۱۳۸۷)؛ فرزانه طالقانی (۱۳۸۸)؛ اکبری مطلق (۱۳۹۱)؛ فاضل قانع (۱۳۸۸)؛ صادقی ارزگانی (۱۳۸۴)؛ نوروزی (۱۳۹۳)؛ حسن آبادی و راعی (۱۳۸۹)؛ مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه قم (۱۳۸۵)؛ کارگر (۱۳۸۸)؛ آخوندی (۱۳۸۴)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛ صمدی (۱۳۹۴)؛
	پرورش نیروی انسانی تراز ظهور	فیروزآبادی (۱۳۸۸)؛ کریمی تبار (۱۳۸۷)؛ صادقی ارزگانی (۱۳۸۲)؛ احسانی (۱۳۹۰)؛ خندان، امیری طیبی (۱۳۸۸)؛ نجارزادگان (۱۳۸۸)؛ غلامعلی (۱۳۹۰)؛ فیروزآبادی (۱۳۸۸)؛ لک زایی (۱۳۸۵)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛ اوسطی (۱۳۸۶)؛
تعمیق معنویت، تعلیم و تربیت جامعه منتظر	معرفت بخشی مهدوی	کریمی تبار (۱۳۸۷)؛ پورسید آقایی، فهمیده قاسم زاده و عمرانی (۱۳۸۹)؛ پوررستمی (۱۳۸۹)؛ بهروزی لک (۱۳۸۳)؛ اسفندیاری (۱۳۸۸)؛ محمدی (۱۳۹۴)؛ ملائی (۱۳۹۴)؛ علی اکبری (۱۳۹۲)؛ صمدی (۱۳۸۸)؛ عصاریان نژاد و علوی (۱۳۹۲)؛ کارگر (۱۳۸۳)؛ مطهری (۱۳۷۱)؛ صدر (۱۳۸۲)؛ رضوی (۱۳۸۴)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛ آیت الله مکارم شیرازی (۱۳۸۶)؛
	زمینه‌سازی فکری و فرهنگی	(آیت الله) مکارم شیرازی (۱۳۸۶: ۸۰)؛ فیروزآبادی (۱۳۸۸)؛ صدر (۱۳۸۲)؛ رضوی (۱۳۸۴)؛ خندان، امیری طیبی (۱۳۸۸b)؛ عبدالمهدی (۱۳۸۲)؛ سوزنجی (۱۳۸۳)؛ مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه قم (۱۳۸۵)؛ کارگر (۱۳۸۸)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛ اوسطی (۱۳۸۶)؛ صمدی (۱۳۹۴)؛ قوامی (۱۳۹۳)؛
آزادی فردی و استقلال حاکمیتی	ارتقای آگاهی و بلوغ عامه	پورعزت (۱۳۹۱: ۸۹، ۹۴)؛ آیت الله جوادی آملی (۱۳۸۱)؛ مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه قم (۱۳۸۵)؛ خندان، امیری طیبی (۱۳۸۸a)؛ نجارزادگان (۱۳۸۸)؛ غلامعلی (۱۳۹۰)؛ نوروزی (۱۳۹۳)؛ حسن آبادی و راعی (۱۳۸۹)؛ شفیعی سروستانی (b و ۱۳۸۸a)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛ پورعزت (۱۳۸۷)؛
	تربیت و تعالی معنوی و اخلاقی جامعه	کریمی بیرانوند (۱۳۹۴: ۱۶۲)؛ صمدی (۱۳۹۴: ۲۸۲)؛ قوامی (۱۳۹۳: ۸۸)؛ محی الدین حائری شیرازی (۱۳۷۶)؛ مجید حیدری نیک (۱۳۸۰)؛ نوروزی (۱۳۹۳)؛ حسن آبادی و راعی (۱۳۸۹)؛ مطهری (۱۳۷۱)؛ صدر (۱۳۸۲)؛ رضوی (۱۳۸۴)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛ آیت الله مکارم شیرازی (۱۳۸۶)؛ قوامی (۱۳۹۳)؛
مبتنی بر انتظار فوق فعال (جهادی)	عزتمندی، استقلال سیاسی و نفی سلطه بیگانگان	کریمی بیرانوند (۱۳۹۴: ۱۱۱)؛ کریمی تبار (۱۳۸۷)؛ قوامی (۱۳۹۳: ۵۳۴)؛ اصغر افتخاری، محمد نوروزی، محمدهدی ذوالفقارزاده (۱۳۸۹)؛ صمدی (۱۳۸۸)؛ عصاریان نژاد و علوی (۱۳۹۲)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛ اوسطی (۱۳۸۶)؛
	حفظ و تامین آزادی مردم (آزادی عقیده، بیان، رفتار و...)	قوامی (۱۳۹۳: ۴۳۷)؛ کریمی بیرانوند (۱۳۹۴: ۷۰، ۶۹، ۶۵)؛ پورعزت (۱۳۸۳)؛ مریم کریمی تبار (۱۳۸۷)؛ فرزانه طالقانی (۱۳۸۸)؛ نوروزی (۱۳۹۳)؛ حسن آبادی و راعی (۱۳۸۹)؛ رضوی (۱۳۸۴)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛ صمدی (۱۳۹۴)؛
مبتنی بر انتظار فوق فعال (جهادی)	جهاد در راه خدا و تلاش مجدانه	ذوالفقارزاده و گودرزی (۱۳۸۶)؛ فیروزآبادی (۱۳۸۸)؛ پورسید آقایی، فهمیده قاسم زاده و عمرانی (۱۳۸۹)؛ پوررستمی (۱۳۸۹)؛ خندان، امیری طیبی (۱۳۸۸a)؛ نجارزادگان (۱۳۸۸)؛ غلامعلی (۱۳۹۰)؛ پورعزت، علی پور و سعدآبادی (۱۳۹۲)؛ شفیعی سروستانی (b و ۱۳۸۸a)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛
	انتظار سازنده به معنای قیام و انقلاب (جهادی)	قاسمی (۱۳۸۳)؛ مطهری (۱۳۷۳: ۶۲)؛ آصفی (۱۳۸۳)؛ محی الدین حائری شیرازی (۱۳۷۶)؛ مجید حیدری نیک (۱۳۸۰)؛ دهقانی؛ طباطبایی؛ نفی زاده؛ جلالی (۱۳۹۳)؛ فروزنده؛ بهمنی؛ صفیان؛ امیری (۱۳۹۰)؛ نوروزی (۱۳۹۳)؛ حسن آبادی و راعی (۱۳۸۹)؛ کارگر (۱۳۸۳)؛ مطهری (۱۳۷۱)؛ صدر (۱۳۸۲)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛
	معرفت، محبت و اطاعت امام و ولی	پورسید آقایی (نشریه شماره ۱۵ انتظار)؛ صادقی ارزگانی (۱۳۸۴)؛ اخوان کاظمی (۱۳۸۹)؛ قاسمی (۱۳۸۳)؛ صمدی (۱۳۸۸)؛ عصاریان نژاد و علوی (۱۳۹۲)؛ شفیعی سروستانی (b و ۱۳۸۸a)؛ موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵)؛ قوامی (۱۳۹۳)؛

ادامه جدول ۴: مفاهیم حکمرانی عصر آستانه ظهور استخراج شده از کتابها و مقالات غربال شده

مفاهیم	شناسه‌ها	منابع
مبتنی بر انتظار فوق فعال (جهادی)	پورسید آقایی (نشریه شماره ۱۵ انتظار): آصفی (۱۳۸۳); پورسید آقایی، فهمیده قاسم زاده و عمرانی (۱۳۸۹); پوررستمی (۱۳۸۹); اخوان کاظمی (۱۳۸۹); قاسمی (۱۳۸۳); کارگر (۱۳۸۳); شفیعی سروستانی (b و ۱۳۸۸); رضوی (۱۳۸۴); آخوندی (۱۳۸۴); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵);	
ظلم ستیزی و سازش ناپذیری	کریمی تبار (۱۳۸۷); طاهری (۱۳۹۱); کارگر (۱۳۸۸); رجالی تهرانی (۱۳۹۰); محی‌الدین حائری شیرازی (۱۳۷۶); مجید حیدری نیک (۱۳۸۰); خندان، امیری‌طیبری (۱۳۸۸); نجارزادگان (۱۳۸۸); غلامعلی (۱۳۹۰); کارگر (۱۳۸۳); لک زایی (۱۳۸۵); پورعزت و علی‌پور (۱۳۹۲); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵);	
برپایی قسط و عدالت در ابعاد مختلف	محمد مهدی حائری‌پور (۱۳۸۷); پورعزت (۱۳۸۳); همایون (۱۳۹۰: ۱۱۳); پورعزت (۱۳۹۱); پورعزت (۱۳۹۳); بهروزی لک (۱۳۸۳); اسفندیاری (۱۳۸۸); محمدی (۱۳۹۴); لک زایی (۱۳۸۵); پورعزت و علی‌پور (۱۳۹۲); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); پورعزت (۱۳۸۷);	
عدالت محور	پورسید آقایی (نشریه شماره ۱۵ انتظار): فیروزآبادی (۱۳۸۸); قوامی (۱۳۹۳: ۷۵); پورعزت (۱۳۸۳); خندان، امیری‌طیبری (۱۳۸۸b); عبدالهی (۱۳۸۲); سوزنچی (۱۳۸۳); شفیعی سروستانی (b و ۱۳۸۸); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); پورعزت (۱۳۸۷); آیت‌الله مکارم‌شیرازی (۱۳۸۶);	
توسعه الزامات مساوات و توزیع عادلانه ثروت و پرهیز از تبعیض	پورعزت (۱۳۹۱: ۵۴); صمدی (۱۳۹۴: ۳۱۱); قوامی (۱۳۹۳: ۴۸۰); رجالی تهرانی (۱۳۹۰); خندان، امیری‌طیبری (۱۳۸۸a); نجارزادگان (۱۳۸۸); غلامعلی (۱۳۹۰); پورعزت و علی‌پور (۱۳۹۲); آخوندی (۱۳۸۴); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); اوسطی (۱۳۸۶); پورعزت (۱۳۸۷);	
عدالت‌پیشه و عدالت گستر	صمدی (۱۳۹۴: ۲۶۸); آخوندی (۱۳۸۴); پورعزت (۱۳۸۳); محی‌الدین حائری شیرازی (۱۳۷۶); مجید حیدری نیک (۱۳۸۰); پورعزت (۱۳۹۳); اکبری مطلق (۱۳۹۱); فاضل قانع (۱۳۸۸); صادقی ارزگانی (۱۳۸۴); پورعزت و علی‌پور (۱۳۹۲); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); پورعزت (۱۳۸۷);	
رفاه عمومی و تأمین نیازهای مردم و کارگزاران	صمدی (۱۳۹۴: ۳۰۹); پورعزت (۱۳۹۱: ۴۳، ۴۹); کریمی‌بیرونوند (۱۳۹۴: ۱۲۲); قوامی (۱۳۹۳: ۹۹، ۳۸۷); رجالی تهرانی (۱۳۹۰); شفیعی سروستانی (b و ۱۳۸۸a); مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه قم (۱۳۸۵); کارگر (۱۳۸۸); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); قوامی (۱۳۹۳);	
تأمین کرامت انسانی و عدالت اجتماعی	قوامی (۱۳۹۳: ۹۳، ۱۲۷); کریمی‌بیرونوند (۱۳۹۴: ۱۵۲); مریم کریمی‌تبار (۱۳۸۷); فرزانه طالقانی (۱۳۸۸); اکبری مطلق (۱۳۹۱); فاضل قانع (۱۳۸۸); صادقی ارزگانی (۱۳۸۴); کارگر (۱۳۸۳); لک زایی (۱۳۸۵); رضوی (۱۳۸۴); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); پورعزت (۱۳۸۷); قوامی (۱۳۹۳);	
سلامت اقتصادی	الهامی‌نیا (۱۳۸۶); فیروزآبادی (۱۳۸۸); قوامی (۱۳۹۳: ۵۰۳); کریمی تبار (۱۳۸۷); طاهری (۱۳۹۱); رجالی تهرانی (۱۳۹۰); خندان، امیری‌طیبری (۱۳۸۸b); عبدالهی (۱۳۸۲); سوزنچی (۱۳۸۳); فیروزآبادی (۱۳۸۸); کارگر (۱۳۸۳); مطهری (۱۳۷۱); صدر (۱۳۸۲); موسسه آینده روشن (از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵); قوامی (۱۳۹۳);	

در واقع این مفاهیم نه‌گانه می‌تواند در الگوی تصویرپردازی از حکمرانی زمینه‌ساز ظهور (جدول ۱)، جایابی شود و قرار گیرد که در ادامه هر یک از آنها توصیف خواهد شد.

جدول ۵: مفاهیم محوری در الگوی حکمرانی

ابعاد حکمرانی			ساختهای حکمرانی
اقتصادی	فرهنگی	سیاسی	محتوا (جهت سازها)
عدالت محور	تعمیق معنویت، تعلیم و تربیت جامعه منتظر	حق گرا و توحیدی	ساختار (هویت سازها)
رفاه اقتصادی	آزادی فردی و استقلال حاکمیتی	امنیت بخش و مردمی	رفتار (عینیت سازها)
سلامت اقتصادی	مبتنی بر انتظار فوق فعال (جهادی)	منطبق بر رفتار صالحان	

ترسیم تصویر حکمرانی زمینه ساز ظهور

اگرچه بسیاری از مفاهیم محوری در الگوی مفهومی یاد شده به دوران پس از ظهور حضرت حجت (عج) برمی گردد، همان گونه که در بخشهای پیشین بیان شد از جمله مهمترین ارکان تصویرپردازی زمینه ساز ظهور این است که در راستای ظهور حضرت حجت (عج) باشد و به عبارت دیگر، حکمرانی زمینه ساز نیز باید در همان راستا حرکت کند و افق خود را تحقق این مفاهیم در نظر بگیرد؛ به عبارت بهتر می توان این گونه بیان کرد که نظام حکمرانی زمینه ساز ظهور باید شمه ای از حکمرانی دوران پس از ظهور را در دل خود داشته باشد. بر همین اساس لازم است تا با استفاده از آیات و روایات مهدویت، تصویر حکمرانی زمینه ساز ظهور بخوبی تصویر شود.

۱ - حق گرایی و توحیدی بودن حکمرانی

لُبّ روح و حقیقت اسلام، توحید است و محتوای این اصل در همه شئون حکمرانی سایه می افکند. در جهان بینی توحیدی، حکمرانی از آن خداست و حاکمیت مطلق خدا در زمان ظهور تحقق خواهد یافت؛ لذا حکمرانی زمینه ساز نیز باید شمه ای از حکمرانی توحیدی پس از ظهور را در خود نهفته داشته باشد. توحید فقط اعتقاد به خدا نیست؛ توحید، اعتقاد به خدا و کفر به طاغوت؛ عبودیت خدا و عدم عبودیت غیر خدا است. توحید یعنی حاکمیت ارزشهای الهی بر جامعه و نفی حکومتهای طاغوتی، استبدادی، فاسد و طغیانگر بر ارزشهای انسانی و اصیل. صدرالدین حموی بیان می کند: مهدی (ع) ظهور نمی کند مگر اینکه از بند کفش او اسراری از توحید شنیده می شود (ظاهرزاده، ۱۳۸۹: ۱۳۲). در روایات دیگری آمده است "هنگامی که مهدی قیام کند، زمینی باقی

نمی‌ماند، مگر اینکه گلبانگ توحید در آن بلند گردد"^(۳). در بخشی از دعای ندبه آمده است: "خدایا به وجود او، حق را پایدار و باطل را محو بگردان". در حقیقت، توحید با شاخصی به نام امام عصر (عج) سنجیده می‌شود چنانکه در زیارت آل یاسین بدان اشاره می‌شود؛ که "حق آن است که شما به آن راضی هستید و باطل آن است که شما از آن ناراضی باشید".

در واقع معنای واقعی ظهور، روایت تجلی و بروز تمام و کمال حق در عصر ظلمت و تیرگی است؛ چراکه مطابق روایات در آستانه ظهور کشتار و ناامنی، فساد و تباهی و در یک کلام ظلمت و تاریکی ناشی از وجود باطل فراگیر می‌شود و تنها نقطه سفیدی که در بستر سیاه وجود دارد، همان جامعه و حکمرانی زمینه‌ساز ظهور است که بتدریج با ظهور امام عصر (عج) فضای موجود برعکس می‌شود و همه جا را سفیدی و نورانیت حق فرا می‌گیرد و ظلمت و تاریکی رخت برمی‌بندد؛ لذا ظهور به یک معنا ظهور و بروز حق توسط امام عصر (عج) است؛ به بیان دیگر کلان روند تاریخ در حال حرکت به سمت نور و نورانیت حق و توحید است. در این شیوه قرائت از تاریخ است که زمینه‌سازی برای تجلی و ظهور حق، مفهوم می‌یابد و حکمرانی زمینه‌ساز معنابخشی می‌شود؛ بنابراین می‌توان این‌گونه برداشت کرد که محتوای جهت‌دهنده به حکومت زمینه‌ساز، باید با نگاه توحیدی باشد و روح حق‌گرایی در این حکمرانی نهادینه شود؛ به عبارت بهتر از آنجا که کلمه توحید، خود در برگیرنده همه مفاهیم آرمانی و اسلامی است می‌توان این‌گونه گفت که این ویژگی (توحیدی و حق‌گرایی حکومت)، مهمترین و اصلیتین بخش تصویر مطلوب حکمرانی زمینه‌ساز است.

۲ - امنیت بخش و قانونگرا

امنیت بستری برای تکامل مادی و معنوی جامعه انسانی و رشد اقتصادی است. در آیه ۵۵ سوره نور، پس از اینکه خدواند به صالحان وعده حکمرانی جهان آینده را می‌دهد، می‌فرماید "و ترسشان را به امنیت و آرامش مبدل می‌کند؛ آن چنانکه تنها مرا می‌پرستند و چیزی را شریک من نخواهند ساخت". لکن مفهوم و مصداق امنیت در حکمرانی زمینه‌ساز، بسیار مهمتر از خطرهای فیزیکی و جسمانی است؛ به عبارتی تصویر امنیت در حکمرانی زمینه‌ساز، تلاش برای فراگیری نور حکمرانی الله است؛ حصار مستحکم و دژ ایمنی که جهان را از مخاطرات ولایت شیطانی و کفر و استکبار، مصون می‌دارد و دولت امن را، که همان کلمه توحید است، حاکم می‌کند و این است تصویر آن امنیت که حتماً باید جهان به آن برسد.

۳ - منطبق بر رفتار صالحان (دارای سلامت اخلاقی)

از جمله موارد مهمی که تکمیل کننده معمای تصویر حکمرانی زمینه‌ساز به‌شمار می‌آید، ترسیم رفتار سیاسی حکمرانان است. رفتار مطلوبی که تضمین کننده سلامت اخلاقی آنان است و تبیین کننده رابطه حکمرانان با خداوند از یک سو و مردم از سوی دیگر است. رفتاری که باید بر عمل صالح مبتنی باشد و منطبق بر رفتار صالحان. "صالح" واژه‌ای است عمیق با بار معنای بسیار زیاد. اگر این واژه واکاوی شود، می‌توان رفتار کارگزاران را مبتنی بر عمل صالحین سنجید. به استناد آیات و روایات عمل صالح، عملی است که به کار ظهور بیاید و به بهره‌مندی از دولت حق و همشینی با قائم (عج) منجر گردد. با این تعریف از مفهوم صالح و عمل صالح، می‌توان به مفهوم صالحان پی برد و می‌توان چنین گفت که صالحان، افرادی هستند شایسته و مناسب آخرت (آینده) و از جمله شایسته ظهور. صالحانی که بنابر روایتهای قرآنی و روایی برپایی حکومت حق اهل بیت (ع) حاصل تلاش و کوشش آنهاست که با مجاهدت خود به شایستگی زندگی در آن حکومت دست می‌یابند و به همانها ارث می‌رسد (پورعزت، ۱۳۸۳: ۲۳۳). بنابراین در یک تعبیر زیبا، می‌توان ایشان را "برپاکنندگان ظهور" دانست که در آخرالزمان، مدیران صالحی از جانب پروردگار روی زمین خواهند بود (گودرزی و ذوالفقارزاده، ۱۳۸۷). در آیه ۱۰۵ سوره انبیا از آن خبر می‌دهد و می‌فرماید: در زبور نوشته شده، بعد از اینکه ذکر و توجه به حقیقت محقق شد، زمین از بندگان صالح پر می‌شود؛ افرادی با ایمان که در راه رسیدن به اهداف و آرمانهای بلند الهی، اراده‌شان استوار و قلوبشان همچون تکه‌های آهن مستحکم است^(۴)؛ افرادی که در اطاعت از ولی خود بسیار مطیع و فرمانبردارند (مجلسی، ج ۵۲: ۳۰۸). بر این مبنا و در یک کلام می‌توان رفتار آنان را بر رفتار صالحان منطبق دانست.

۴ - انتظار فوق فعال و امیدبخش

امید، کلید واژه اصلی حرکت بشر به سوی صلاح و کمال، و انتظار گلوآژه‌ای است که در حقیقت پیوند عمیق و ژرفی با مفهوم امید دارد و شکل‌دهنده آینده‌ای بهتر به‌شمار می‌آید. انتظار حکومت حق و عدالت مهدوی و قیام مصلح جهانی در واقع مرکب از دو عنصر است: عنصر نفی و عنصر اثبات. عنصر نفی همان بیگانگی با وضع موجود و عنصر اثبات خواهان وضع بهتر است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۸: ۸۶). این انتظار به تعبیر شریعتی، اعتراض به وضع موجود است (شریعتی، ۱۳۵۷)؛ اعتراضی پویا برای تغییر وضع موجود و حرکت به سوی وضع مطلوب؛ انتظاری که

سرچشمه حرکت و تلاش است (آصفی، ۱۳۸۳) و زندگی با وضع مطلوب است (طاهرزاده، ۱۳۹۱: ۲۰)؛ لذا انتظار شیعه، انتظاری پویا و فعال و حتی فوق‌فعال است (پورعزت، ۱۳۹۱). این قرائت فعال از انتظار با مفهوم عمیق جهاد ارتباط تنگاتنگی پیدا می‌کند. جهاد به معنای عام آن، یعنی تلاش و کوششی که با نیت الهی باشد و مبتنی بر علم و درایت در مقابل فعالیت‌های دشمن صورت گیرد. بر اساس این تعریف، جهاد در همه شئون سیاسی، فرهنگی و اقتصادی می‌تواند خود را نشان دهد و تنها به عرصه رزمی و نظامی محدود نخواهد بود.

در حقیقت، انتظار فرج و آرزو و امید و دل‌بستن به آینده، انتظار سازنده و نگهدارنده است، تعهدآور است، پیروزی‌آفرین و تحرک‌بخش است (مطهری، ۱۳۸۲: ۵۳) و به همین دلیل است که جز با جهاد و مجاهدت نمی‌توان آن را محقق ساخت. این فرهنگ فرازمانی و فرامکانی، باید همواره در روح حکمرانی زمینه‌ساز نهادینه شود؛ چرا که انتظار فرج به خودی خود فرج به‌شمار می‌آید و برکات فرج را به همراه دارد.

أَلَيْسَ أَنْتَظَرُ الْفَرَجَ مِنَ الْفَرَجِ (۵)

لذا حکمرانی زمینه‌ساز در فرهنگ انتظاری که ترسیم کرده است، حکمرانی‌ای خواهد بود که نسبت به آنچه بر جهان می‌گذرد به این دلیل که حجاب حقیقت است، راضی نیست و شرایطی را می‌شناسد که محل و مجالی حقیقت است و در راستای دولت کریمه مهدوی حرکت می‌کند.

۵ - تعمیق معنویت، تعلیم و تربیت جامعه منتظر

آنچه برای قدرت گرفتن حکمرانی زمینه‌ساز، شرط لازم به‌شمار می‌رود، رشد و پیشرفت علمی همراه با تعمیق معنویت است. بی دلیل نیست که علی(ع) می‌فرمایند: "العلم سلطان" (شرح نهج‌البلاغه، ج ۲۰: ۳۱۹ به نقل از خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۱۲/۲۰). از جمله مهمترین و بارزترین ویژگیهای حکمرانی مهدوی، رشد علمی و تعالی معنوی جامعه است. آیات و روایات متعددی در این زمینه وجود دارد که نشان می‌دهد، پس از ظهور حضرت حجت(عج)، علم و حکمت فراگیر می‌شود و به اوج خود خواهد رسید. حکمت‌های حقدار همواره در طول تاریخ، زمینه لازم را برای فراگیری علم و دانش فراهم کرده‌اند. هم‌چنین در آیات فراوانی از قرآن، انسان به تفکر، تعقل و یادگیری توصیه شده است. در روایات آمده است "در زمان مهدی(عج) حکمت و دانش ارزانی می‌شود تا جایی که زنان در خانه خود به کتاب خدا و سنت پیامبر(ص) حکم می‌کنند" (نعمانی: ۲۳۹).

۶ - عدالت محور

السَّلَامُ عَلَى الْقَائِمِ الْمُنْتَظَرِ وَالْعَدْلِ الْمُسْتَهْرَبِ... السَّلَامُ عَلَى بَقِيَّةِ اللَّهِ فِي بِلَادِهِ^(۶)

سلام بر قائم منتظر و عدل مورد نظر... سلام بر بقیه الله در هر جایی که آنجا شهر خدا خواهد بود. شکی در این نیست که عدالت مطلق و تام در زمان حکمرانی مهدوی محقق می شود؛ اما اولاً آیا می شود همین امروز به دنبال آن عدالت و معنویت نهایی باشیم و امروز بهره ای از عدالت و معنویت داشته باشیم؟ ثانیاً سامانه طبیعی عالم به سمت تعادل و عدالت است و آینده مناسبات جهانی به سوی عدالت در همه ابعاد انسانی آن در حال تغییر است؛ به همین دلیل حکمرانی زمینه ساز اگر بخواهد مستدام بماند و خود را به دولت مهدوی متصل کند، چاره ای ندارد جز اینکه به دنبال عدالت واقعی برود و آن را در جامعه، جاری و ساری سازد. از سوی دیگر اگرچه عدالت مهدوی در همه شئون زندگی خود را نشان خواهد داد، نمود و عینیت آن را می توان در فضای اقتصادی حاکمیت، کاملاً مشهود دانست. در حقیقت بروز عدالت در حوزه معیشت مردم، به عینیت خواهد رسید و مردم عدالت حاکمیت را از این طریق احساس خواهند کرد به گونه ای که امام صادق(ع) در این زمینه فرموده اند: "به خدا سوگند! عدالت او در داخل خانه هایشان به آنها می رسد؛ همان گونه که سرما و گرما به داخل خانه هایشان نفوذ می کند (نعمانی: ۲۹۷). در حقیقت، حکمرانی زمینه ساز باید عدالت را در همه جا و برای همه کس جاری و ساری کند و به نظر می رسد که اصلی ترین نماد عدالت در حوزه اقتصادی است. عدالت اقتصادی، که از جمله مهمترین کارویژه های حاکمیت به شمار می رود به معنای توزیع عادلانه امکانات مادی، رفاهی، بهداشتی، عمرانی، معیشتی و خدماتی جامعه و تلاش برای از بین بردن فقر مالی است. امام محمد باقر(ع) می فرمایند: هنگامی که قائم اهل بیت عجل الله تعالی فرجه قیام کند، اموال را به صورت مساوی تقسیم می کند و عدالت را بین مردم برقرار می سازد (مجلسی، ج ۵۲، ح ۳۵۰)؛ لذا می توان گفت که روایت فرازمانی و فرامکانی عدالت، روایتی است که باید در میان نسلهای دست به دست شود و تصویر مطلوب خود را در زمان حکمرانی زمینه ساز نمایش دهد و آن عبارت است از تحقق روابط عالی معنوی که عدالت اقتصادی یکی از شئون آن است و نشأت گرفته از نهادینه شدن جهتگیری زمینه ساز شدن شهر عدل مهدوی است.

۷ - آزادی فردی و استقلال حاکمیتی

"پس تذکر ده که تو فقط تذکر دهنده ای. تو سلطه گر بر آنها نیستی [که به ایمان مجبورشان

کنی] (غاشیه / ۲۲) ".

انسان موجودی است مختار و آزاد و حاکمیت حق ندارد آزادی جامعه را (در سطح فردی و در سطح ملی) سلب، و باید فضا را برای انتخابهای آزادانه فراهم کند تا از این طریق، رشد و تعالی شکوفا شود و شرایط برای تحقق جامعه منتظر ایجاد گردد. آزادی به معنای نبودن مانع، نبودن جبر، نبودن هیچ قیدی در سر راه برای رسیدن به کمال (مطهری، ۱۳۹۴: ۳۴۹). در فضای بسته و محیط متحجر و خفقان‌آور و استبدادی و ضد اخلاقی، زمینه بروز خلاقیت‌ها و استعدادها و فضایل اخلاقی و رفتارهای مبتنی بر اخلاق وجود ندارد. بشر باید با طوع و رغبت آنها را بپذیرد و به آنها عمل کند. در فضای غیر آزاد، تحقق اخلاق و فضایل اخلاقی نیز بسختی صورت می‌گیرد و اساساً ممنوع می‌نماید. از سوی دیگر، اگر آزادی را در سطح ملت معنا کنیم، مفهوم جدیدی به نام استقلال تعریف می‌شود که یکی از مهمترین کارویژه‌های حکمرانی زمینه‌ساز است و این حکمرانی در همه حال باید حریت، عزت و استقلال ملت را به منظور ایجاد آزادیهای فردی و پیمودن مسیر تعالی جامعه، حفظ کند. امام صادق (ع) در این زمینه می‌فرماید: "قائم آل محمد (عج) در حالی قیام می‌کند که تابعیت هیچ کشوری را ندارد و به هماهنگی و همراهی و ملاحظه با هیچ فرد یا سازمان یا دولت و کشوری مجبور نیست" (نعمانی: ۱۷۱). در حقیقت می‌توان این‌گونه گفت که اگر حکمرانی زمینه‌ساز دارای استقلال نباشد و به حکمرانیهای غیر توحیدی وابسته باشد، اولاً ظرفیت ایجاد جامعه منتظر را نخواهد داشت. ثانیاً امکان ندارد که در زمان ظهور بتواند حکمرانی جهانی مهدوی را بپذیرد و زمینه حکمرانی جهانی امام مهدی (عج) را فراهم سازد.

۸ - رفاه اقتصادی

بدیهی است مقصود از رفاه اقتصادی، رفاه‌زدگی و اشرافی‌گری نیست؛ لذا مهمترین کارویژه عینی حکمرانی زمینه‌ساز ظهور، که برای مردم به صورت ملموس و قابل درک است، ارتقای سطح معیشت مردم و افزایش سطح رفاه جامعه است. در روایات آمده است "امت من در عصر او چنان زندگی‌ای دارند که در هیچ زمانی چنین نبوده است" (علاءالدین متقی هندی به نقل از کارگر، ۱۳۸۷: ۳۷۴). "از رنج و طلب و سختی [در راه دستیابی به امور زندگی] آسوده می‌شوید و بار سنگین زندگی را از شان‌هایتان بر زمین می‌نهد" (کلینی، ۱۳۶۵: ۲۶۶) و "خدواند بی‌نیازی را در دل‌های این امت قرار می‌دهد" (مجلسی، ۱۴۰۴ به نقل از کارگر، ۱۳۸۷: ۳۷۵) و دنیا و اهل آن در دولت مهدوی لذت‌بخش خواهد بود (کشف الغمه، ج ۳: ۲۹۵ به نقل از رضوانی، ۱۳۸۷). در واقع

حکمرانی زمینه‌ساز وظیفه دارد تا نسبت به تأمین معیشت و آسایش جامعه، مسئولیت خود را به انجام برساند تا جامعه‌ای دارای عزت و استغنا، برخوردار از رفاه و مبرای از فقر و گرسنگی، دارای پیشرفتهای همه‌جانبه ایجاد شود؛ چرا که شرایط تعالی معنوی در کنار رفاه اقتصادی برای افراد فراهم خواهد شد.

۹ - سلامت اقتصادی و فسادستیزی

از جمله ویژگیهای رفتاری حکمرانان زمینه‌ساز در عرصه اقتصادی، سلیم‌النفس بودن آنان در عرصه اقتصادی است؛ چرا که "مهدی(عج) بر مساکین رحیم، و بر مدیران کشور سختگیر است"^(۷). حاکمیت زمینه‌ساز باید بدانند که همه مردم جامعه مانند فرزندان یک پدر هستند و هیچ کس حق ویژه‌خواری نخواهد داشت. چون قائم ما قیام کند، هدایای اختصاصی از بین می‌رود و هرگز چیزی به این عنوان به کسی داده نخواهد شد.^(۸) در قضاوتها رشوه نمی‌گیرند (مجلسی، ۱۳۶۲ ق، ج ۵۲: ۳۶۲، ح ۱۳۱). در واقع وظیفه اصلی حکمرانی زمینه‌ساز ایجاد شرایطی است برای ایفای نقش حاکمیت عدالت و بی‌اعتنا نبودن در مقابل فساد (ظلم) حکمران.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

اگر حرکت کلی و کلان تاریخ در نگاهی ایستاتیک در نظر گرفته شود، این موضوع مسجل خواهد شد که کشتی بشریت، پس از گذر از اقیانوس طوفانی تاریخ، زمان را طی کرده و به سمت آینده‌ای روشن مسیر را می‌پیماید. در این میان فانوس حق و توحید، نور خود را برای هدایت این کشتی طوفان‌زده روشن می‌کند و مقصد را نشان می‌دهد. از دید آموزه‌های اسلامی بویژه شیعی، مقصد نهایی همان آرمانشهر مهدوی است که حیات طیبه را به جامعه بشریت هدیه می‌دهد. نکته اساسی این است که تحقق این آرمانشهر، نیازمند زمینه‌سازی است و در این میان مهمترین عامل زمینه‌ساز، وجود حکمرانی است. به همین دلیل تصویر مختصات و ابعاد حکمرانی زمینه‌ساز ظهور می‌تواند زمینه‌های لازم را برای ایجاد شوق و انگیزه از یک‌سو و از سوی دیگر مفاهمه مورد نیاز بشر را برای تسریع در حرکت خود به سمت همان مقصد فراهم سازد.

در این مقاله ضمن بررسی ادبیات تصویر و تصویرپردازی و رابطه آن با ساخت آینده مطلوب (حکمرانی زمینه‌ساز ظهور)، الگویی ارائه شده که شامل یک ماتریس نه سلولی است و هر سلول

آن، تکه‌ای از پازل تصویر حکمرانی زمینه‌ساز ظهور را ترسیم می‌کند که از جمله نوآوریهای این تحقیق به شمار می‌آید. در واقع این ماتریس تصویر جامع، یکپارچه و همگرای حکمرانی زمینه‌ساز ظهور را مبتنی بر آیات و روایات ارائه نموده است که در صورت تحقق این تصویر، حکمرانی زمینه‌ساز ظهور شکل خواهد گرفت. این روایات، چشم‌های واقعیت‌بینی را که واقعیت‌ها را فقط در حد حرکات وضع موجود نمی‌نگرد، بلکه کمی سرش را از واقعیت‌های وضع موجود بالاتر برده و به تصویر زیبایی عالم هستی نیز نظر انداخته است و تلاش می‌کند زمینه تأثیر آن حضرت را در نظام بشری هر چه بیشتر فراهم کند روشن می‌سازد و لذا لازم است مهمترین راهبردهای ذیل به منظور تحقق تصویر مطلوب حکمرانی زمینه‌ساز ظهور مورد توجه قرار گیرد:

- پی‌ریزی شخصیت مدیران و حکمرانان مبتنی بر نگاه توحیدی و بر اساس توکل و حُسن ظن به وعده‌های خداوند و استقامت در صراط مستقیم الهی

- گسترش و تعمیق فرهنگ انتظار فوق فعال در میان حکمرانان موجود با تأکید بر گفتمان

خدمت

- گسترش و تعمیق فرهنگ انتظار فوق فعال از طریق اصلاح و بازتعریف اندیشه و معرفت

مدیران و حکمرانان آینده

- تدوین نظریه پایه عدالت به منظور اسقرار عدالت فراگیر

- تدوین راهبردهای اخلاقی و معنوی به منظور تربیت مدیران صالح زمینه‌ساز ظهور

این تصویر علاوه بر اینکه راهنمای حکمرانان خواهد بود، می‌تواند به عنوان نقشه جامع از

حرکت موجود به سمت زمینه‌سازی برای ظهور هم مورد استفاده قرار بگیرد.

یادداشتها

۱ - ما آسمان و زمین و آنچه را میان آنهاست بیهوده نیافریدیم... (ص/۲۷).

۲ - پیامبر اکرم (ص): عوام [و توده] امت من اصلاح نمی‌شوند مگر از طریق خواص (مواعظ العدویه، ص ۱۲۵).

۳ - محمد بن مسعود عیاشی، تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۱۸۳، ح ۱؛ شرف الدین حسینی، تأویل الایات ظاهره، ص ۴۱۶؛ سلیمان قندوزی حنفی، ینایع الموده، ج ۲ ص ۵۰۶.

۴ - امام صادق (ع) در توصیف یاران امام زمان (عج): "له... رجال کان قلوبهم زیر الحديد" (بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۳۰۸).

۵ - بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۱۲۸.

- ۶ - زیارت مخصوص امام زمان (عج).
- ۷ - بشاره المصطفی، ص ۳۱۸، ح ۳۱
- ۸ - پیامبر (ص): اذا قام قائمنا اضمحلت الفطائع فلا فطائع؛ بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۳۰۹، ح ۴۰۹؛ قرب الإسناد، ص ۳۹.

منابع فارسی

- احمدی نجف‌آبادی، محمد (۱۳۹۰). بررسی تطبیقی آرمان شهر افلاطون و بوتویای تامس مور. اصفهان: انتشارات دانشگاه اصفهان.
- آصفی، محمدمهدی (۱۳۸۳). انتظار پویا. قم: مؤسسه معارف اهل بیت (ع).
- افضلی، علیرضا (۱۳۸۶). تصویرپردازی از ویژگی‌های آینده موعود و تأثیر آن بر سازمان: به سوی الگوی قرآنی. رساله کارشناسی ارشد. دانشگاه امام صادق (ع).
- براهنی، رضا (۱۳۷۱). طلا در مس. ج اول. مشهد: انتشارات دیبا.
- بل، وندل (۱۳۹۲). مبانی آینده‌پژوهی. ترجمه مصطفی تقوی و محسن محقق. تهران: انتشارات مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی. مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- پورعزت، علی‌اصغر (بهار ۱۳۸۱). رویکرد سیستمی به سیاستگذاری های اقتصادی دولت برای تحقق عدالت اجتماعی. کمال مدیریت. ش ۱: ۱۱۹ تا ۱۴۳.
- پورعزت، علی‌اصغر (۱۳۸۲). تصویرپردازی از آینده: استراتژی اقدام در سیستم‌های اجتماعی. سخن سمت. ش ۱: ۳۱ تا ۵۲.
- پورعزت، علی‌اصغر (۱۳۸۳). تصویرپردازی از شهر عدل امام مهدی (عج): تجلیگاه تمام خرد و کمال هنر انسانی. نشریه انتظار موعود. ش ۱۳: ۱۳۱ تا ۲۴۴.
- پورعزت، علی‌اصغر. (۱۳۸۷ الف.). مختصات حکومت حق‌مدار در پرتو نهج البلاغه امام علی (ع). تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- پورعزت، علی‌اصغر (۱۳۸۷ ب.). گذار از حصارهای شیشه‌ای معرفت‌شناسی با تأکید بر الزامات زبان‌شناختی. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای. س اول. ش ۱: ۹۱ تا ۱۱۱.
- پور عزت، علی‌اصغر (۱۳۸۹). مدیریت راهبردی عصرمدار با رویکرد آینده‌پژوهانه به منافع عمومی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- جوادی آملی، عبدالله (بی تا). آینده جهان از نظر اسلام. بازیابی در ۲۵ مهر ۱۳۹۴ از بنیاد بین المللی علوم وحیانی <http://www.portal.esra.ir> اسراء به نشانی:
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۶). بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت نیمه شعبان.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۴/۱۲/۲۰). بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری.

- دانشنامه آکسفورد (۱۳۸۷). مدخل: تصویر. تهران: انتشارات دانشیار.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). لغت‌نامه دهخدا. ج ۵. تهران. چ دوم از دوره جدید. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- رضایان قیه‌باشی، احد؛ کاظمی، معصومه (۱۳۹۳). تصویرپردازی و کلان‌تصاویر آینده سیاست جهانی؛ تصویرپردازی روشی مناسب برای شناخت آینده در جهان پیچیده. فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی. دوره ششم. ش ۳: ۱۷۳ تا ۲۰۰.
- رضایی، غلامعباس؛ حسینی، سیدپیمان (۱۳۹۱). تصویر پردازی هنری در قرآن با تکیه بر تشبیه، مجاز، استعاره و کنایه. پژوهشنامه نقد ادب عربی. ش ۳: ۱۴۲ تا ۱۶۵.
- رضوانی، علی‌اصغر (۱۳۸۷). جامعه مهدوی پیام‌های حضرت مهدی عجل‌الله تعالی فرجه‌الشریف: به دولتمردان و مسئولان. قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود(عج).
- ریکور، پل (۱۳۷۸). زندگی در دنیای متن. چ دوم. ترجمه بابک احمدی. تهران: نشر مرکز.
- شریعتی، علی (۱۳۵۷). انتظار مکتب اعتراض در حسین وارث آدم. تهران: انتشارات قلم.
- شیخ شعاعی، محمدحسین (۱۳۹۰). حمله خیال به مرزهای واقعیت. روزنامه ایران: ش ۴۷۸۷: به تاریخ ۹۰/۲/۱۹ ص ۲۲.
- طاهرزاده، اصغر (۱۳۸۹). جایگاه و معنی واسطه فیض. تهران: انتشارات لب‌المیزان.
- طاهرزاده، اصغر (۱۳۹۱). بصیرت و انتظار و فرج. انتشارات لب‌المیزان.
- طاهری‌دمنه، محسن؛ پورعزت، علی‌اصغر؛ ذوالفقارزاده، محمد مهدی (۱۳۹۴). تأملی در مفهوم تصاویر آینده به مثابه ساخت هویت اجتماعی. فصلنامه مطالعات ملی. س شانزدهم: ش ۴: ۶۱ تا ۷۶.
- عمید، حسن (۱۳۸۹). فرهنگ فارسی عمید. تهران: انتشارات راه رشد.
- فتوحی رودمعجنی، محمود (۱۳۸۵). بلاغت تصویر. تهران: انتشارات سخن.
- قلی‌پور، آریین (۱۳۸۷). رفتار سازمانی (رفتار فردی). تهران: انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت).
- کارگر، رحیم (۱۳۸۷). آینده جهان (دولت و سیاست در اندیشه مهدویت). چ دوم. قم: نشر مرکز تخصصی مهدویت.
- کلینی، ابی‌جعفر محمدابن یعقوب (۱۳۶۵). کافی: چ چهارم. ج هشتم. تهران: دارالکتب اسلامیة.
- گودرزی، غلامرضا؛ ذوالفقارزاده، محمد مهدی (۱۳۸۷). تصویرپردازی از مدیران آینده: به سوی الگوی قرآنی. اندیشه مدیریت راهبردی. دوره ۲، شماره ۱: ۴۱ تا ۷۳.
- متقی‌هندی، علاء‌الدین علی (۱۴۰۵). کنز العمال. ج ۱۴. بیروت: مؤسسه الرساله.
- مجلسی، محمد باقر (۱۳۶۲ ق). بحارالانوار. تحقیق و تعلیق سید جواد علوی. تهران: دارالکتب اسلامیة.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۲). قیام و انقلاب امام مهدی(عج) از دیدگاه فلسفه تاریخ. تهران: انتشارات صدرا.

مطهری، مرتضی (۱۳۹۴). انسان کامل. تهران: انتشارات صدرا.
 مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۸). حکومت جهانی مهدی (عج). چ هفتم. قم: انتشارات نسل جوان.
 نعمانی، ابوعبدالله محمدبن ابراهیم (۱۳۸۳ ق). الغیبه. تبریز: کتابفروشی صابری.
 همایون، محمدهادی (۱۳۹۴). ملک عظیم؛ مهدویت و تمدن در قرآن کریم. نشریه مشرق موعود. س نهم. ش ۳۴: ۵ تا ۲۱.

منابع انگلیسی

- Amara, Roy. (1981a.). **the Futures Field: Searching for Definitions and Boundaries**. The Futurist, XV, Pp. 25-29.
- Amara, Roy. (1981b). **The Futures Field: Which Direction Now?**. The Futurist. XV, pp. 42-46.
- Barton & Hudson. (1997). **A contemporary Guide to Literary Terms**. Hughton Miffilin Company. Boston. New York.
- Boulding, E. (1978). **Futuristics and the imaging capacity of the West**. In: M Maruyama (Ed), Cultures of the Future, Mouton, The Hague, pp. 7-31.
- Grunig, L. A. (1993). **Image and Symbolic Leadership: Using Focus Group Research to Bridge the Gaps**. Journal of Public Relations Research, Vol. 5, No. 2, pp.95-125.
- Markley, O. W. (1983). **Preparing for the Professional Futures Field: Observations from the UHCLC Futures Program**. Futurist, Vol. 16, pp. 47-64.
- Miles, Ian, (1978). **The Ideologies of Futurists**. In J Fowles (ed.) The Handbook of Futures Research, Greenwood press, p73.
- Morfin, Rose; and Supryia M. Ray. (1998). **the Bedford Glossary of Critical and Literary Term**. Boston, New York.
- Polak, F. (1973). **The image of the future**. Translated and Abridged by Elise Boulding; Amsterdam, London, New York, Elsevier Scientific Pub. Co.
- Richenbach, Hans. (1951). **the Rise of Scientific Philosophy**. Berkeley and Los Angeles: University of California press.
- Schuler, M. (2004). **Management of the Organizational Image: A Method for Organizational Image Configuration**. Corporate Reputation Review, Vol. 7, No. 1, 37-53.
- Taylor, Shelley E. (1989). **Positive Illusions**. New York: Basic Books.
- Toffler, Alvin. (1978). **Forward**. Cultures of the Future, eds. Magoroh Maruyama and Arthur M.Harkins, The Hague: Mouton, ix-xi.

